

MILOŠ ZIHERL — UMETNIK, HUMANIST IN BOREC (III)
(Oris njegove poti in dobe, ki jo je soustvarjal)

Organiziranje nove tehnike v Veštrskem mlinu
in zapleti v Škofji Loki

Izguba bunkerja pri Sv. Tomažu je postavila vse pred novo nalogo, da najhitreje poiščejo novo lokacijo. Kakor vidimo, to nikakor ni bila lahka naloga, še posebej v vedno bolj zaostrenih pogojih in ob hitrem širjenju belogardizma.

Najprej se je rodila ideja, da bi tehniko zgradili pri družini Cirila Mraka v Virlogu 9, ker je bila vsa povezana z OF. Oče Ciril, rojen 1891 na Dovjem pri Mojstrani, je bil pred vojno organist v Stari Loki in tako seveda povezan z glasbo. Nič čudnega, da sta tudi z Milošem, ki je večkrat pri njih igral na pianino svoje in partizanske skladbe, hitro našla skupni jezik. Vsi trije otroci so bili v partizanih. Ciril, ilegalno ime Mohor, je odšel v partizane avgusta 1943 v Loški bataljon; brat Janez je bil ranjen v žirovski hajki in nato ga je nečloveško mučil in ustrelil v Žireh gestapovec Pfeifer; hči Minka-Katja pa je odšla v partizane leta 1944 in bila v Davči v tiskarni Trilof. Oče Ciril je OF poklonil tudi Šapirograf, ki ga je kot organist uporabljal za kopiranje not, in barve, ki jih je nabavljal s Selanom, znanim kartografom. Šapirograf in barve je odpeljal Kalan, pd. Omanov iz Pevna, ilegalno ime Hmelnicki, v Pevno v centralno skladišče, ki so ga uporabljali tako Razin kot drugi terenci.¹ Vendar tehnike potem tam niso gradili, ker so ocenili, da je družina preveč kompromitirana in tudi pod stalno kontrolo simpatizerjev bele garde, ki jih v Stari Loki in okolici ni manjkalo. Tako so zopet iskali novo lokacijo.

Med iskanjem lokacije za tehniko je Miloš uporabljal Jegorov bunker za tipkanje in pisanje konceptov za Mladino in Našo ženo ter druga pisna dela. Koncepte je pošiljal Darji v Davčo in tudi direktno drugim tehnikom v razmnoževanje. V tem času je imel Jegorov bunker nad Zmincem na pobočju hriba sv. Lovrenca. Miloš je pogosto zahajal v Zminec, zlasti k Tavčarjevim, kjer so mu postregli z mlekom, ki ga je bil tako potreben.

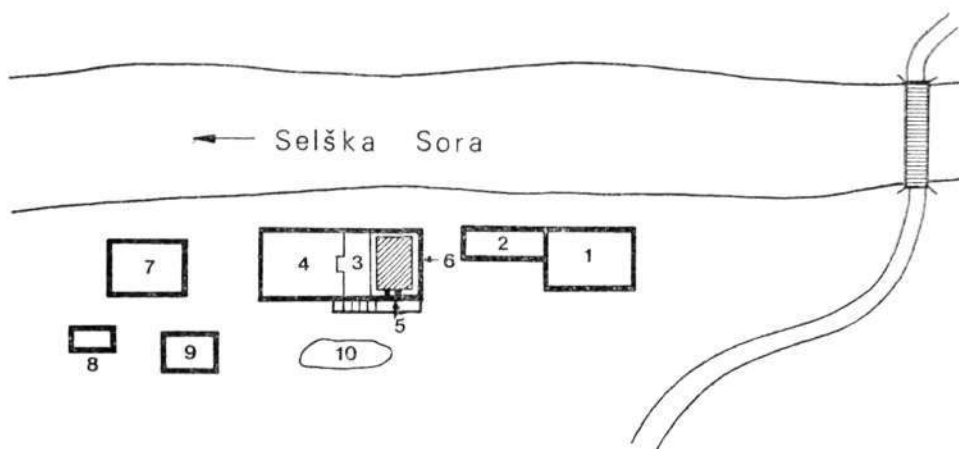
Po številnih razpravah za in proti so se sredi decembra Razin, Dolinski, Jegorov in Miloš odločili za Veštrski mlin. Začetno idejo sta dala Dolinski in Razin, ki sta najbolj poznala to okolico.²

Za izbiro Veštrskega mlina so govorili številni razlogi. Osnovni razlog je bil prav gotovo v tem, da je družina Mihalič in Vidmar že ves čas okupacije sodelovala z OF, ta pogoj pa je bilo tudi najtežje zagotoviti. Objekti so bili na primernem kraju glede dobave materiala, pa tudi odnašanje proizvodov tehnike ni bilo problematično, saj je neposredno v zaledju Lubnik. Pogosti obiski zaradi mletja žita v mlinu bi tudi lahko bili dobro kritje za zveze iz tehnike. Mlin je imel električno energijo, kar je bilo izredno pomembno za dober radio

sprejem. Slabe strani pa so bile v tem, da je bil mlin kot zbirališče partizanov in simpatizerjev že delno kompromitiran, v njem pa so bili tudi že številni sestanki, katerih se je udeležilo preveč ljudi. V tem pogledu je bilo vendarle kršeno osnovno pravilo za tehnike, da ne smejo biti nikjer tam, kjer prostor rabijo tudi za druge namene ali sestanke, ali kurirske zveze, ali za obveščevalne namene ali skladišča in podobno. To še posebej velja za lokacije v krajih ali blizu krajev, v katerih so bile sovražne postojanke in so se Nemci ali belogardisti lahko pojavili nenadoma. V oddaljenejših krajih pa Nemci niso mogli priti iznenada in ne da bi obveščevalci prej javili njihove premike. Tega dejstva so se vsi dobro zavedali, zato so kurirji, vosovci in drugi dobili nalogo, da prenehajo uporabljati mlin za druge namene in da tudi zveze preko Pamerjevega mostu prestavijo drugam, da bi bilo čim manj »prometa« okrog mlina.³ Čebelar Matevž tudi ni bil posebno navdušen za tako idejo, bolj se je zazvemal, da bi iz mlina potegnili električni kabel proti Lubniku in tam zgradili pod zemljo prostor za tehniko.⁴ Odločitev pa je vendarle padla za mlin in tako so se pričele priprave za gradnjo bunkerja.

Lastnik Veštrskega mlina je bil Franc Jugovic, p. d. Matijev od Sv. Duha, ki je mlin podedoval od svoje tete. Franc Jugovic je živel na Koroškem, mlin in ostalo pa je praktično upravljala Marija Mihalič, rojena 4. 9. 1899 pri Trstu. Marija Mihalič je imela dva sina, in sicer Franca, rojenega 2. 12. 1918 (danes živi na Poljanski cesti 52) in Rudolfa, rojenega 19. 4. 1920. Oba sta bila v partizanih, Rudolf je tam tudi padel. V mlinu je živela tudi Francetova žena, Francka, rojena Florjančič 27. 12. 1920 — sestra Andreja Florjančiča.

V posebni hiši je stanoval Matevž Vidmar, rojen 22. 9. 1878 v Veštru, čebelar in mlinar in že pred vojno aktiven v čebelarski organizaciji v Škofji Loki. Avtor sam se Matevža dobro spominja, kajti k njemu je hodil z mamo po med in rženo moko za izdelavo loških kruhkov.

Skica objektov Veštrskega mlina: 1 — mlin s stanovanjem; 2 — stara žaga; 3 — hlev (v pritličju), prostor za shranjevanje sena (zgoraj). V zgornje prostore so vodile zunanje stopnice in po hodniku do vhoda v bunker, ki je bil spodaj pri tleh prikrit; 4 — pod za mlačvo, orodje in voz; 5 — vhod v bunker; 6 — priključek tehnike na električno omrežje; 7 — hiša Matevža Vidmarja; 8 — čebelnjak; 9 — majhna lesena lopa; 10 — kup gnoja

Marija Mihalič, gospodinja v Veštrskem mlinu

Skupina objektov Veštrskega mlina je obsegala mlin s stanovanjem, staro žago, hlev s podom, posebno hišo Matevža Vidmarja, nasproti katere je imel čebelnjak, ter majhno leseno lopo (glej skico). V katastru je zapisano, da mlin spada pod k. o. Stara Loka, mlin stavbna parcela 137/2, žaga stavbna parcela 137/1, hiša stavbna parcela 138 (to je odnesla voda, vendar so jo obnovili).

Tehnika je bila zgrajena v objektu hlev-pod. Spodaj je bil hlev, zgoraj pa skladišče krme. V prvo nadstropje so vodile zunanje stopnice z odprtim hodnikom (gankom). Bunker je bil zgrajen sredi sena in stelje ob steni proti Sori.⁵

Marija Mihalič in Matevž Vidmar sta že od začetka okupacije sodelovala z OF. Pri njih so se zbirali terenci in kasneje ilegalci Kalan, Gosar, Gaj, Krtina in drugi. pri njih pa se je zdravil tudi Tone Ješe-Zlatko.

Nad vse črn dan za Škofjo Loko in okolico je bil 17. december 1943.

Ta dan so namreč Nemci pri Smledniku ujeli oziroma se jim je predala Tončka Vidic-Tanja.

Antonija Vidic, hči Franca in Katarine, roj. Ramovž, rojena 12. 12. 1922 v Škofji Loki, samska, uradnica iz Binklja številka 13, zadnje bivališče Kapucinsko predmestje 11, je imela osnovno šolo, meščansko šolo in 2 leti trgovske šole. Po okupaciji je bila zaposlena v tovarni na Trati. V družini so bili še bratje Franci, Mirko, Slavko ter sestra Ela. Pred vojno je bila članica dekliškega orlovskega krožka, po okupaciji politično nezainteresirana in ni imela zveze z OF.

Dne 23. maja 1943 je večja skupina mladink in mladincev odšla na izlet k Sv. Andreju. Med njimi so bili Minka Bevk, Mimi Jenko, France Prevodnik-Kunde iz Reteč, Poldka Štiglic, Milka Berce, por. Sitar, Ferdo Gartner, Mara Durjava, Dečko Rupar, pd. Kovkarjev iz Bodovelj, in še morda kdo. Proti večeru so jih zajeli partizani Loške čete in jih vabili, naj vstopijo v partizane. Pri tem so bili navzoči Jože Logar-Pajo (Božo Ločan) kot komandir čete, Dane Jamnikar-Simon, komisar čete, Polde Paulus iz Škofje Loke, Ivan Čemažar iz Form in še drugi loški fantje. Nekateri so ostali v četi, drugi so se vrnili domov, med njimi tudi Minka Bevk in Mimi Jenko. Komisar Simon je obema naročil, naj se zaradi kamuflaže javita gestapu, kar bo krilo tudi domače tistih, ki so ostali v hosti. Na gestapu so ju zasliševali o poteku vsega dogodka, tam pa sta srečali tudi sestro Tončke Vidic, Elo, ki se je jezila, da sta krivi, da je Tončka ostala v hribih.⁶

Tončka Vidic je ostala v Loški četi, po formiranju VIII. Loškega bataljona Gorenjskega odreda pa v 2. četi tega bataljona. Po ustanovitvi Prešernove brigade se je Gorenjski odred zopet reorganiziral in Vidičeva je ostala v Loškem bataljonu, ki pa je bil le v četni sestavi kot 1. Loška četa. Vidičeva se je nato udeležila borb Loške čete in se baje pokazala kot dobra borka. V četi je dobila ilegalno ime Tanja.⁷

Sredi septembra, po kapitulaciji Italije, je odšlo iz čete več borcev na teren. Organizirali so nove službe in tudi organizacija na terenu je potrebovala nove ilegalne delavce. Komandir 1. čete Hribernik je odšel v obveščevalni center »Lubnik« in s tem na loški teren, kjer je ostal do konca vojne. Tončka Vidic pa je bila postavljena za rajonsko sekretarko SPŽZ rajona III. Škofja Loka, torej organizacije, ki se je prav v tem času krepko razvijala. Odločitev glede tega prav gotovo ni bila modra, saj Vidičeva ni imela nobenih izkušenj v organiziranju ilegalnega dela, pa tudi njena mladost in druge okoliščine niso bile primerne za delo z ženami, ki so številne imele že svoje družine. Nekatere aktivistke SPŽZ so tudi odklanjale delo z njo, kar pa je bilo zanje kasneje odločilno in se pokazalo kot koristno.

Vidičeva se je kot rajonska sekretarka SPŽZ gibala po vsem rajonu Škofje Loke in tako prišla v stik s številnimi aktivisti in poznala številne kmetije in hiše, ki so podpirale OF. Večinoma pa se je zadrževala na sedežu rajona. Zlasti pa so bili pogosti njeni stiki z aktivistkami SPŽZ iz samega mesta Škofje Loke. V tem času je bila občinska sekretarka občine I. mesto Minka Kalan-Maša, izredno agilna in požrtvovalna delavka, ki je bila zaposlena v skladišču piva na Spodnjem trgu nasproti Šeširja. Številne druge sodelavke smo opisali že v prejšnjih poglavjih.

Vidičeva pa si je stalno pridobivala zaupanje, kar se vidi tudi iz zapisnika sestanka rajonskega komiteja, katerega je v odsotnosti Dolinskega vodil Jegorov (sestanku so prisostvovali Jegorov, Adam, Cveto, Zdravko, Runo, Arti, Štefan, Živko in Rovtar).⁸ Naj omenimo samo nekaj krajev in hiš, kjer je imela Vidičeva sestanke ali stike z aktivistkami SPŽZ. V novembru mesecu je bila v Žabnici in pri Sv. Duhu skupaj z rajonskim vodstvom in to ravno v času, ko so tam 13. novembra belogardisti prisilno mobilizirali fante po vaseh v svoje vrste. Bila je na kmetiji Franca Vilfana-Mejača ter na kmetijah pri Sv. Duhu in v Virmašah.⁹ Sestanek je imela tudi pri Mari Končan-Anji v Virmašah, pri Ivani Pustavrh v Binklju 18, pri Janezu Tavčarju v Zmincu, v Veštrskem mlinu, v Puštalu pri Francu Tušarju, p. d. pri Ceglarju, pri Francki Jurjevič, p. d. Podskalčni Francki, in še drugod.

Na teh številnih sestankih je zahtevala od organizatorok SPŽZ, da ji izročijo sezname aktivistk z ilegalnimi imeni in praviimi imeni, da bi lahko poročala naprej o svojem delu. Nekatere aktivistke so se temu uprle in niso hotele dati seznamov.¹⁰

O tem sama pripoveduje na javni razpravi 28. 8. 1946 v Škofji Loki.¹¹ *Kot sekretarka sem vodila zapisnik o sestankih, imela pa sem seznam vasi in običajna poročila, ki sem jih pošiljala na PK, odnosno poročila, ki sem jih dobivala s terena. Včasih sem vse to nosila s seboj, kadar je bila potreba, drugače pa ne. S seboj sem vzela (misli na pot v Smlednik — opomba avtorja) v svoji torbici seznam vasi, zapisnike sej, to je zaradi tega, ker sem vse podatke naših sej in sestankov zapisovala v nek privočni zvezek, iz katerega sem običajno na čisto prepisovala originalne sejne zapisnike. Imela pa sem tudi*

svojo beležnico, v katero sem zapisovala vse podrobnosti, ki sem jih s časom opazila na terenu in so se mi zdele važne kot funkcionarki. Vpisovala sem v te zasebne beležke, kako se določene tovarišice obnašajo, tako npr. za Antonijo Hafner-Tatjano (misli očitno na Rožo Hafner-Tatjano), glede katere sem opazila, da kaže veliko navdušenje za OF in sem to zapisala zato, ker sem jo imela na vidiku, to bo treba postaviti za kako novo funkcionarko. V tem smislu sem o njej tudi poročala dalje. Zapisovala sem tudi razne kratice, ki jih jaz nisem razumela, zato, da bi kasneje koga vprašala za njihov pomen, prav tako razne tujke, ki jih nisem razumela, dalje datum in podrobnosti svojih zvez in sestankov in slično. Imela sem tedaj s seboj tudi nekaj poročil bivših sestankov, ki sem jih jaz od podrejenih dobivala. Te zapisnike sem vzela s seboj zato, da bi prizadete tovarišice opozorila, kako se mora poročati.

Silva Jaklič, por. Arhar, iz Puštala pa pravi: Vidičeva je imela veliko torbo in vse nosila s seboj.¹²

Dne 5. decembra 1943 (na Miklavžev večer) je Vidičeva organizirala sestanek aktivistk SPŽZ pri Francu Tušarju (p. d. pri Ceglarju), Puštal št. 1 — danes 86. Sestanka so se udeležile Tončka Oblak (p. d. Marjančenkova), Rozi Hafner, Minka Tavčar, Minka Kalan, Minka Kuralt in Ančka Šinkovec.

Najbolje, da si ogledamo originalno poročilo Tanje od 1. decembra do 11. decembra 1943 — to je edino ohranjeno poročilo.¹³

Na položaju 11. decembra 1943

POROČILO

raj. sek. SPŽZ rajona 3 Loka
od 1. XII. 43 do 11. XII. 43.

1.) 5. XII. 43. sem sklicala 6 najboljših aktivistk v rajonu. Sestavila sem rajonski odbor. Določila sem tovarišico Ireno kot najboljšo in najdelavnejšo partijko v rajonu, za svojo namestnico. Nisem pa vodila pri tem sestanku zapisnika, ker prej tega nisem vedela, na kar pa me je opozoril tov. Jegorov. Zato zapisnika ne morem predložiti.

V mestu sem organizirala en nov odbor, kateri je že pričel s svojim delom.

2.) V rajonu obstoja 30 odborov, in sicer 21 vaških in 4 tovarniški odbori. V mestu je 5 odborov in ena zaupnica ter mestni odbor.

3.) Vsi odbori, kateri pošiljajo poročila, poročajo, da se sestajajo enkrat ali dvakrat tedensko. Na sestankih proučujejo našo literaturo.

5.) Skupnih sestankov z ženami med tem časom nisem imela. Obiskala sem 11 sekretark posameznih odborov.

8.) Glede literature prosim, če bi tudi jaz prejemale radio poročila, ki bi jih razdelila med članice rajonskega odbora in one potem sekretarkam odborov. Tako pa večkrat sekretarke ali članice posameznih odborov sploh ne dobe radio poročil ali pa z velikim zakasnenjem. Prejela sem tudi nekaj člankov za v Našo ženo, enega sem napisala tudi sama. Vse sem oddala tov. Milošu Zihertlu.

9.) Organiziranje je bilo v nekaterih odborih razmetavanje listkov s parolami. Tudi obveščanje in propagando v nekaterih odborih pridno vrše. Zbiralne akcije so precej dobre. Tovarišice so zbrale sledeči material:

100 komadov strojepisnega papirja, 110 kuvert, 2 roli limanega papirja, 10 m koper traku, 2 zvezka.

20 škatel vžigalic, 1 zavitek šivank, 6 parov vezalk, 6 špul sukanca, 1 črnilo, 6 svinčnikov, 5 škatel masti za čevlje, 1 kuhinjski nož, 5 škatel knofov, 2 škatli nafelnov, 2 steklenici tuša, 100 kom. razirnih klin.

35 parov nogavic, 2 para gumi rokavic, 3 pare rokavic, 77 kom. žepnih robcev, 2 majici, 1 brisačo, 5 vratnih rut, 4 moške spodnje hlače, 18 parov čevljaric, 2 m blaga za moške zgornje hlače, 13 m blaga za zgornje obreze.

150 kg moke, 150 kg riža, 150 kg kave, 590 kg krompirja, 100 kg prosa, 170 kg fižola

100 cigaretov, 2 pak. tobaka, 15 zav. papirčkov.

500 RM prostovoljnih prispevkov.

S tovariškim pozdravom

Smrt fašizmu — svoboda narodu

raj. sek. SPŽZ

Tanja

Poročilo je sestavljeno po tipskih navodilih, zato manjka nekaj tekočih števil, za katere pač ni bilo kaj poročati.

Ohranjen je tudi članek, ki ga je napisala Vidičeva in oddala Milošu za Našo ženo, ki pa ga seveda ni objavil, kajti že je vedel, da so jo ujeli Nemci. Članek ima naslov Kaj hočemo?¹⁴ in obsega dve gosto tipkani strani.

Članek nič ne kaže, da Vidičeva ne bi bila inteligentna in pismena in ne bi natančno vedela, za kaj gre.¹⁵

Članek je, kakor vidimo, oddala tov. Milošu, torej osebno, kar ni bil problem, saj so živeli veliko skupaj. Miloša je Vidičeva zelo dobro poznala, poznala je tudi njegovo delo in naloge. V tem času pa je bilo že dogovorjeno in odločeno, da bo nova tehnika v Veštrskem mlinu.

Kmalu po sestanku v Puštalu je Vidičeva prevzela mesto sekretarke iniciativnega okrožnega odbora SPŽZ okrožja Škofja Loka. V poročilu IPO SPŽZ (Iniciativni pokrajinski odbor) za Gorenjsko, ki ga je poslala sekretarka Angelca Mahnič Glavnemu odboru protifašistične ženske zveze dne 17. decembra 1943 (Angelca seveda še ni vedela, da so Vidičevo ujeli) med drugim poroča:¹⁶

Okrožje Škofja Loka: IOO SPŽZ predstavlja tovarišica Tanja rajon Šk. Loka

RO SPŽZ (6 članov), 21 vaških odborov

4 tovarniški odbori

1 mestni odbor z 4 odbori SPŽZ in

1 zaupnico v mestu

V rajonu Šk. Loka so tovarišice že priredile skupne bralne večere, ki imajo dober uspeh.

Nato pa poroča o Naši ženi:

Na Gorenjskem je izšlo nekoliko števil »Naše žene« — gorenjska izdaja. Zadnjo vam prilagam. Sedaj je v tisku nova številka, z uvodnim člankom

»Prvi kongres SPŽZ«. Za redakcijo lista je odgovoren tovariš Miloš Zihlerl, v našem odboru pa je odgovorna tovarišica Angela. Do sedaj je dopisništvo bilo slabo organizirano. Da bi zaktivizirali žene v dopisovanju, je tovariš Miloš izdal okrožnice v tem smislu, in sicer v 250 izvodih. Volja žena za pisanje dopisov je velika, »Naša žena« pa splošno priljubljena. Ker v vsakem poročilu dobivamo ponavljane zahteve po čim večjih množinah tega lista, bo sedaj vsako okrožje izdalo po cca 500 izvodov.

PK Vam je v našem imenu poslal članek o padli tovarišici Klari (Milka Meze). Ker so takrat bile zveze z Dolenjsko že prekinjene in je zelo negotovo, če ste prejeli, Vam ga pošiljamo še enkrat. Po možnosti bomo vedno vse dopise in poročila pošiljali v dveh valovih.

Mesto namestnice in nato mesto sekretarke rajonskega odbora SPŽZ je torej prevzela Minka Tavčar-Irena.

Ko je prešla Vidičeva na okrožje, je delno menjala tudi svoje bivališče. Bila je pri tov. Dolinskem, ki je takrat imel svoj bunker v pobočju grape Udečkarice nad Lušo.

V okviru splošne akcije, da se v vseh rajonih pospeši organiziranje odborov SPŽZ, ki jo je vodila Angelca Mahnič, je tudi Dolinski želel pospešiti to delo. S tem v zvezi je bilo odločeno, da Vidičeva odpotuje na teren Smlednika z nalogo, da se sestane z aktivistkami SPŽZ. Ker je prav takrat tja odhajal tudi Ivan Založnik-Šomašter, ki je bil takrat odgovoren za mladino v okrožju, sta potovala skupaj.

Potovala sta preko Zminca, kjer sta se srečala z Minko Tavčar, nato pa nadaljevala pot proti Godešiču, kjer sta v bunkerju pri Kebru prespala (Kristina Keber, Godešič 61). V bunkerju je bil takrat tudi Franc Križaj-Štefan in še drugi.¹⁷ Zjutraj 17. decembra 1943 ob 8. uri sta Vidičeva in Založnik odšla proti Savi, da bi prešla most pri Smledniku.

Kaj se je zgodilo potem, pripoveduje Vidičeva sama na javni obravnavi 22. 8. 1946.: *Okoli 4. ure popoldne sva bila z Založnikom v bližini cerkve v Zbiljah, od koder nisva mogla iti preko Save, ker so bile tam razne nemške zasede. Zato sva se hotela vrniti, in ko sva bila na odprtem polju, so nas zapazili Nemci iz neke zasede, katere prej nisva opazila. Nemcev je bila cela četa in so nas pozvali, naj gremo k njim. Ker ni kazalo drugega, sva šla proti njim, toda nenadoma jh Založnik zbežal, jaz pa sem nepričakovano ostala sama. Dočim so za Založnikom streljali, je prišel k meni velik nemški pes, ki sem se ga v resnici močno prestrašila, tako da na pobeg sploh misliti nisem mogla. Tudi ustreliti se nisem mogla, ker sem imela pištolo v torbici, kamor sem jo kratko pred tem dala, ker me je zeblo v roke in me je Ivan k temu nagovoril, ravno tedaj, ko sva mislila, da sva se ognila vsem nemškim zasedam. Nemci so me takoj odpeljali v Medvode, kjer so me začeli zasliševati. Jaz jim nisem ničesar povedala, le pobrali so mi torbico in vse orožje, ki sem ga imela pri sebi, to je pištolo in nož. Z ozirom na listine, ki so jih našli pri meni, so me imeli sprva za kurirko in so me le v tej zvezi spraševali, kam sem bila namenjena in od kod prihajam. In tedaj nisem ničesar izdala. Naslednjega dne sem bila odpeljana na sedež gestapa v Škofji Loki in so me takoj zaprli v bunker. Tudi tam me niso nič zasliševali o moji funkciji, temveč le splošne stvari, zakaj sem šla v partizane, koliko nas je bilo in slično.*

Ivan Založnik pa je na javni razpravi 22. 8. 1946 izjavil:

Obtoženka je imela možnost pobega, ker sem bil z njo vred tudi jaz v zasedi, pa sem pobegnil, dočim je obtoženka obstala in čakala na nemške orožnike.

Čeprav je Vidičeva potovala na smledniški in medvoški rajon, je nosila s seboj zaupne dokumente, ki so se nanašali izključno na škofjeloški rajon. Nobenega opravičljivega razloga ni bilo, da je nosila s seboj zapisnike, sezname in poročila škofjeloškega terena, ki z njeno nalogo v Smledniku niso imeli nobene zveze. Ali res lahko to pripisujemo samo skrajni neprevidnosti in neodgovornosti?

O dogodku je Dolinski 23. decembra poročal PK.¹⁸ Dne 16 t. m. sem poslal tovariša Ivana v medvoški in smledniški rajon, z njim sem poslal tudi tovarišico Tanjo, ki je bila pravkar postavljena za SPŽZ v okrožju. Izdal sem jima potrebne naloge in navodila, sestavili smo razpored dela v teh dveh rajonih, tam bi morala odpraviti in urediti vse nedostatke kar bi jih ugotovila in kar je ugotovljenih. Nato sklicati rajonske sestanke, na katerih bi sestavili rajonske SPŽZ odbore. Tu bi se tov. Tanja takoj poznala z rajonskimi sekretarkami in ostalimi tovarišicami, jim dala takoj potrebna navodila za organiziranje ženstva.

Na potu v Smlednik v petek popoldne sta padla v nemško zasedo, tovariš Ivan jim je srečno ušel, tovarišico Tanjo, ki mu ni sledila, so ujeli. Podrobno še ne vemo ali jo je zgrabil policijski pes ali se je prestrašila strelav iz brzostrelnih pušk. Njo so par ur vodili po Medvodah, da so jo pokazali ljudem, nato so jo prepeljali v Loko na gestapo. Poskušalo se je vse, da bi jo rešili, pa jo imajo v bunkerju, v ta namen smo klicali tudi tov. Bara, sedaj nimamo več upanja na rešitev. Z njo smo v okrožju mnogo izgubili, ona je bila dobra delavka, iniciativna in revolucionarna, s padcem nje zaenkrat nimamo ne rajonske za Loški rajon in ne okrožne predstavnice za SPŽZ. Njena namestnica tov. Irena (Minka) je obljubila, da gre na tečaj in v ilegalo, se je tudi izneverila.

Dolinskega poročilo kaže, kako je vodstvo rajona in okrožja visoko cenilo Vidičevo. Poročilo pa pre nagljeno očita Ireni, da se je izneverila, kajti prav Irena je bila ena redkih, ki je odšla po predaji Vidičeve Nemcem, v partizane. Prav tako Dolinski prehitro poroča, da so izgubili upanje na rešitev.

Novica o zajetju Vidičeve se je hitro razširila po terenu. Pri vseh, ki so imeli stike z njo se je pojavil nemir in strah.

Nekateri so pravilno ocenili nevarnost in pravočasno odšli v ilegalo. Omenili smo že Minko Tavčar-Ireno, v ilegalo je odšla in se skrivala tudi Kristina Keber, Godešič 61,¹⁹ dalje Slavko Jaklič, ki je tako ušel aretacijam 8. 2. 1944, vendar so ga kasneje le aretirali in poslali v Begunje.²⁰

Drugi so vendarle upali, da ne bo ničesar izdala in ostali doma, po določenem času pa se uspravali.

Dne 19. decembra še vedno Angela Mahnič piše Tanji, ko še ni vedela, da so jo ujeli:²¹ Prejeli smo Tvoje poročilo za razdobje od 1. 12. do 11. 12., v katerem omenjaš potrebo sestavljanja zapisnika sestankov in pošiljanja zapisnika višjemu odboru. Tovariš Jegorov je imel prav, ko Te je opozoril na pisanje zapisnikov. Vsaj rajonski in okrožni odbori naj po možnosti uvedejo to prakso. Pri vaških odborih zadostuje, da si sekretarka odbora zabeleži sklepe za bodoče delo, tako da na naslednjem sestanku lahko kontrolira izvršitev teh sklepov... Radioporočila kakor tudi ostalo OF literaturo zahtevajte od rajon-

ten, so muss ich feststellen, dass nur sehr wenige von ihnen Kommunisten sind, es aber äusserlich sein müssen, wollen sie den Tod von sich und das Unglück von ihren Familien abwenden. Ich wünsche, sie kämen alle zur selben Erkenntnis wie ich und würden sich zusammenschliessen zu einer Abwehrbewegung gegen den Kommunismus. Es wäre nur zu ihrem Segen.

Ich weiss auch, dass mich meine Freunde und Bekannten, meine politischen Mitkämpfer und Mitarbeiter nicht verstehen werden und in mir die Schwache, Widerstandslose und Gefallene sehen werden. Noch einmal betone ich, ich lehne den Kommunismus nicht ab, weil ich mir dafür Gnade und Vorteile für meine eigene Person erbitten will, sondern, ich habe meine Schlussfolgerung aus tiefer Erkenntnis gezogen. Habe ich auch nicht mehr Möglichkeit, öffentlich als politische Kämpferin für mein Volk zu wirken, so will ich mit diesen Worten meinem Volk den letzten Dienst erweisen und es vor einer grossen Gefahr zurückkreissen. Hätte ich heute noch einmal die Möglichkeit, in der Öffentlichkeit und unter dem Volk politisch zu wirken, so wäre mein Kampf nur ein Kampf gegen den Bolschewismus, wiederum nur für mein Volk, dessen Wohl immer nur der Zweck und das Endziel meines politischen Kampfes war, ist und bleibt.

Ich weiss, dass die Antwort auf mein Bekenntnis vielleicht Verachtung sein wird. Mein Gewissen aber ist rein und ich darf um des Volkes willen nicht anders handeln. Diese Erkenntnis wird allen, die mich kennen, noch kommen, daran glaube ich.

Wichtiges Original

B - 1 5 1914 - 721

Zadnja stran propagandne brošure, ki so jo Nemci izdali spomladi 1944 s podpisom Vidičeve

skega odbora OF in jo proučujte na sestankih odborov. Posebno vam priporočam brošuro »Klevete in resnica o komunizmu«.

Bolj zanimivo pa je, kar je Angela pripisala pismu: P. S. *Mimogrede Ti moram obrniti pozornost na podpisovanje Tvojega priimka. Paziti moraš, da se ne boš podpisovala, kakor so zahtevali Nemci, Viditz, temveč slovensko: Vidic.*

Ali se je Tanja podpisovala Viditz? Kako, da nikogar to ni bolj motilo?

Angelca pa je že 20. decembra zvedela za novico o predaji Tanje Nemcem tja v Davčo. Vendar ni mogla verjeti in tako piše Dolinskemu:²² *Slišali smo, da je tov. Tanja padla v roke Nemcem. Prosimo Te, sporoči nam takoj, koliko je resnice na tem. Bila bi velika škoda, če bi se to zgodilo. Nekako ne morem verjeti takim vestem. Tudi o tov. Nikotu (Gorazdu) so se že raznesle najrazličnejše verzije, nazadnje pa smo ugotovili, da so vse vesti netočne. V upanju, da je Tanja na svobodi, Te prosimo, sporoči njej, naj takoj pride do nas, in sicer po vezi v smeri 3G, naj na tej točki počaka in sporoči o svojem prihodu na naš naslov.*

Dne 21. decembra Angelca zopet piše Okrožnemu komiteju KPS Škofja Loka sledeče:²³ *Ker je glavna ovira za razvoj naše organizacije na Gorenjskem pomanjkanje aktivistk, vas na sklep PK-a prosimo, da vse one tovarišice, ki*

so v OF odborih, celicah ali komitetih, vsaj začasno prepustite in takoj angažirate za delo po liniji SPŽZ...

in dodaja: *Prosim Vas, da tov. Tanjo takoj pošljete na stanico 3G, kjer naj zahteva stik z nami.*

Torej v centru SPŽZ še vedno niso verjeli v hudo resnico. Čeprav je bila novica potrjena, je Angelca še vedno 25. decembra zahtevala podatke, kakor da se ni nič zgodilo,²⁴ ko piše: *Prosim Vas, da nam pošljete vse podatke o stanju org. SPŽZ v vašem okrožju z imeni ilegalnih aktivistk in imeni okrožnih aktivistk oz. članic IOO SPŽZ. Obenem apeliramo na Vas, da posvetite vso pažnjo org. SPŽZ in pomagate k čimprejšnjemu formiranju okrožnega in rajonskih odborov SPŽZ. Zelo bi nam koristile tudi karakteristike najboljših aktivistk ilegal.*

Na poročilo Dolinskega PK je tudi Krmelj 26. decembra odgovoril:²⁵ *V poročilu poročlaš, da je tovarišica v bunkerju in da ni nobene verjetnosti, da bi prišla na svobodo. Na vsak način pa moraš postaviti v ilegalo eno ali dve tovarišici, ki bosta prevzeli organizacijo rajonske in okrožne SPŽZ. Večkrat si nam poročal, da imaš več tovarišic, ki so prav precej delovne. Zadnji stavek je Matija podčrtal). Čudno se mi zdi, kako si prišel do tega, da v tem zadnjem poročilu poročlaš, da nimate prav nobene primerne tovarišice, ki bi bila sposobna za to organizacijo. Vzemi najboljše med najboljšimi, postavi jih na odgovorna mesta, daj jim točne direktive za njihovo delo, ter to delo tudi kontroliraj, pa boš videl, da se bodo prav kmalu zgradile toliko, da bodo lahko potem šle v partizanski kurz, kjer si bodo pridobile vsaj najpotrebnejše teoretično marksistično znanje.*

Kakor vemo, je po odhodu v partizane, na tak kurz odšla tov. Minka Tavčar-Irena.

Novica o usodi Vidičeve je seveda zelo hitro prišla tudi do Miloša, ki je bil že v Veštrskem mlinu. Od Jegorova in Dolinskega se je preselil nekako 15. decembra v Veštrski mlin, kjer je začel skupno z Razinom s pripravami za zgraditev tehnike. Dne 20. decembra 1943 piše Miloš Bodinu:²⁶ *V naglici Ti pišem par vrstic. Mogoče si že zvedel, da so pred par dnevi ujeli pri Smedniku Tanjo, ki je bila pri nas. Malo zamotana reč je, posebno še, ker je ona vedela za naše bivališče. No, pa upam, da bo trdna. Na pošti v Loki so prestregli naši pismo, ki je bilo namenjeno gestapu in je vsebovalo imena 26 naših aktivistov iz nekaterih vasi okrog Loke. Silno bomo morali paziti, da ne bodo izvohal našega prostora. Se bo pač moral ustaviti ves drug promet tam okrog, mi pa tičati čim več v luknji.*

Tudi Miloš je torej upal, da Vidičeva ne bo ničesar izdala. Žal je bil Miloš premalo časa z njo, da bi poznal vse okoliščine, ki so označevale Vidičevo kot osebnost in njen značaj med njenim bivanjem v Loki v celoti. Kljub temu pa se je v Miloša vselil nemir in strah pred usodo bodoče tehnike.

Njegove besede »Tanjo, ki je bila pri nas... posebno še, ker je vedela za naše skrivališče«, dokazujejo, da je Vidičeva vedela, da je Miloš v Veštrskem mlinu in da bodo delali tehniko (sodišče ni razpolagalo z navedenim Miloševim pismom niti z drugo dokumentacijo — op. av.).

Tudi Marija Mihalič, hišnica v Veštrskem mlinu, pripoveduje na javni razpravi dne 22. 8. 1946: *Obtoženka je dobro vedela, da se bo napravil v mlinu v Veštru bunker za tehniko, ker je bila ona tedaj poleg, ko se je reklo, da se bo napravil tam bunker za tehniko. Tedaj je bil z njo Gosar Pavle. Obtoženka*

me je v Begunjah vpričo zaslišujočega gestapovca spraševala, če je bil pri meni kaj Miloš Zihlerl, kar sem seveda tajila, češ da ga sploh ne poznam, pa mi ga je prav natančno opisovala. Zihlerl je namreč vodil vso tehniko, za kar je obtoženka vedela in zato je morala predvidevati, da bo tudi tehniko v Veštru on vodil.

Jegorov, Dolinski in ostali pa so se dobro zavedali, kakšne nepredvidne posledice bi imelo dejstvo, če bi Tanja spregovorila. Očitno so tudi vedeli, da so Nemci zaplenili nekaj materiala, ki bi bil zelo obremenilen za precej aktivistk, niso pa vedeli natančno, kaj vse je nosila Vidičeva s seboj. Ni čudno torej, da so takoj podvzeli vse korake, da bi Tanjo osvobodili. Akcija osvoboditve pa ne bi samo preprečila morebitne izdaje, temveč bi imela prvorazreden političen učinek, Nemcem pa zadala težak prestižni udarec. Zato so se začele intenzivne priprave za osvoboditev.

Vidičeva je bila zaprta v bunkerju na gestapu, ki je bil v pritličju na dvorišču in narejen iz predelane kleti. Akcijo je bilo treba torej nujno narediti, dokler je bila Vidičeva v Loki, kajti sklepali so, da jo bodo odpeljali v Begunje.

V bunkerju na gestapu je Vidičevo obiskal tudi njen brat Franci.²⁷ Zgodovinarji poznajo zelo malo ali pa nobenega primera, da bi nekoga, ki je bil v bunkerju, lahko obiskovali svojci.

Na gestapu v Škofji Loki je bila od aprila 1943 zaposlena kot snažilka Marija Bajt, rojena 27. 1. 1920 v Logatcu, stanovala Mestni trg 18.²⁸ Na delo na gestapu je bila prisilno poslana, ker se je zaposlila mimo urada za delo (Arbeitsdienst), kar je bilo prepovedano. Njen mož Ciril Bajt, rojen 18. 3. 1914, zaposlen v delavnici na kolodvoru v Loki, je bil povezan z organizacijo OF preko Cirila Jurjeviča in Lovra Hribarja.²⁹ Ciril Jurjevič je bil rojen 30. 6. 1912 v Škofji Loki, po poklicu sodar, zaposlen pri Jožetu Homanu-Podpurfelca, stanoval Poljanska 20. Ciril je delal za OF že od leta 1942, leta 1943 je prevzel terensko delo in obveščevalno službo. Ciril je vzdrževal stalne zveze z Jegorovim. Po navodilu Cirila Jurjeviča se je Lovro Hribar obrnil na Cirila Bajta in ta je nagovoril svojo ženo, da bi vzpostavila stik z Vidičevo v bunker.³⁰

Bunker je bil v kletnem prostoru v bivšem župnišču na sedežu gestapa, imel je izhod na dvorišče in tudi okno v obliki linice, ki je bilo zamreženo, je bilo obrnjeno na dvorišče. Na nasprotni strani je bilo stranišče, kamor so morali voditi zapornike. Nad tem straniščem je bila kuhinja, v kateri je delala Bajtova.

Bajtova je vzpostavila stik z Vidičevo in od nje dobila listek, v katerem je prosila, da jo rešijo. Pismo o tem je videla pri tov. Jegorovu Antonija Hafner, njegova sestra.³¹ Kasneje je Vidičeva poslala še nekaj pismenih sporočil. Obratno pa je dobivala pisma v bunker preko Bajtove, ki sta jih pošiljala Jegorov in Ciril Jurjevič.

Jegorov je v teh pismih zahteval od Vidičeve,³² da mu sporoči ilegalna imena aktivistk, o katerih so pri njej Nemci dobili zapiske, da bi vse opozoril, naj se umaknejo v ilegalo. Vidičeva je s tem v zvezi izjavila: *Pismo Kavčiča, ki mi ga je ona prinesla (misli na Marijo Bajt), mi je sporočilo, naj javim ona dekleta, ki so v mojih zapiskih navedena, da se bodo vedela ravnati in da bodo odšla k partizanom. Ker je bilo predvidevati, da bodo Nemci pobrali vse tiste, ki so našli imena v mojih zapiskih. Jaz v svojem pismu, ki sem ga potem pisala, nisem povedala nikakih imen tovarišic iz svojih zapiskov, ker se mi ni*

zdelo to varno pred Nemci, ker sem bila prepričana, da se z ilegalnimi imeni, ki so bila navedena v mojih zapiskih itak ne bodo mogli gestapovci pomagati.

Vidičeva torej ni hotela sporočiti ilegalnih imen, ki so jih Nemci tako imeli, da jih ne bi dobili Nemci? Ilegalna imena pa so bila našim tako dobro poznana!

Kakor vidimo, je Jegorov postopal zelo razumno. Če bi dobil seznam, bi vse aktivistke SPŽZ lahko obvestil o nevarnosti in marsikatera bi se aretaciji izognila. Verjetno je odklonilno stališče Vidičeve povzročilo, da ni preostalo drugega, kakor spustiti se v zelo tvegano akcijo osvoboditve, za katero ni bilo jasno, kako se bo končala. Težko je ugotoviti vzroke, zakaj Vidičeva seznama ni hotela sporočiti. Ali je vendarle računala, da bo na ta način izsilila akcijo in se osvobodila, ali pa je bilo po sredi kaj drugega.

Bajtova pravi: *Vidičeva ni bila v Škofji Loki dosti zasliševana. Vem, da je bila zaslišana 23. 12. okrog eno uro. Zasliševali so jo v pisarni, ne v bunkerju. Videla sem jo, ko so jo vodili gori v pisarno. Vendar popoldne nisem hodila v službo.*

Ko so se odločili za akcijo, so poklicali iz okolice Medvod tov. Pavla Ingliča-Bara, znanega vosovca in diverzanta. Bar se je nastanil v Jegorovem bunkerju in tam pošiljal liste Vidičevi, da bi koordinirali akcijo.

Minka Tavčar-Irena pravi: *Bar mi je izročil listek ali dva za Vidičevo, katera sem nosila Cirilu Jurjeviču. Cyril je kasneje v Begunjah priznal, da je listke dobil od mene, vendar sem trdila, da nisem vedela, za kaj gre. Listke mi je gestapovec Luther pri zaslišanju pokazal. Torej so jih dobili pri Vidičevi.³³*

Vidičeva je hotela pištolo ali bombo, kajti ob akciji bi tudi ona morala aktivno sodelovati. Prvotno je bila akcija predvidena za 25. 12. zvečer, vendar je odpadla, ker ni bilo vse pripravljeno.³⁴

Nov datum za akcijo je bil določen za 27. 12. ob isti uri in to je Bajtova sporočila Vidičevi.

O pripravi na akcijo je Bajtova izjavila 13. 9. 1946 na javni obravnavi: *V nedeljo 26. 12. sem se udeležila sestanka v Zmincu, na katerem je bil prisoten še Jurjevič Cyril in Bar. Na tem sestanku smo se dogovorili za načrt akcije. Akcija naj bi se izvršila naslednjega dne, to je v ponedeljek 27. 12. ob 7 h zvečer ob času, ko se deli večerja. Partizani naj bi na drugem koncu mesta napravili demonstrativno akcijo, ki bi pritegnila večino posadke v gestapovskem zaporu. Takrat bi Vidičeva zaprosila za odhod na stranišče, in ko bi to jaz videla, bi morala prižgati luč v sobi, kar bi bil znak za partizansko skupino, preoblečeno v nemške uniforme, da bi pozvonili pri glavnih vratih. Ko bi se vrata odprla, bi morala Vidičeva vreči bombe na stražarja, partizani pa vdreti v vežo in ob tej priliki bi Vidičeva pobegnila. Ves načrt sem povedala Vidičevi, kakor tudi to, kdo bo sodeloval pri akciji. Poleg omenjenega Bara naj bi sodeloval tudi tov. Maček. (Janko Božnar-Maček, p. d. Koparjev iz Pasje vasi pod Andrejem, je bil pred vojno pri Thalerju za hlapca, rojen 1. 8. 1922, v partizane šel 2. 2. 1943 v Loško četo, padel 15. 4. 1945).*

Tudi Vidičeva je na javni obravnavi dne 22. 8. 1946 opisala celoten načrt enako in do podrobnosti, kar pomeni, da je bila o vsem natančno seznanjena.

Dne 27. 12. je Bajtova sporočila Vidičevi, da bo zvečer akcija. Izročila ji je tudi dve bombi, ki jih je dobila od moža. V zvezi z bombami pripoveduje Ivan Kržišnik:³⁵ *Takrat sem bil kurir pri Jegorovu. O akciji na zapor se je*

Janko Božnar-Maček

razgovarjalo v bunkerju, kamor je prišel tudi Bar. Bar mi je dal bombi in te sem nesel v Zminec, kjer sem jih oddal naprej. To sta bili italijanski ofenzivni bombi.

Ko je Bajtova izročila bombe Vidičevi, ji je svetovala, naj v primeru, da Nemci odkrijejo, da ima bombe, izjavi da jih je imela že ves čas v pumparicah, ker je niso preiskovali.

Ob 11. uri tega dne pa so gestapovci Vidičevo nepričakovano odpeljali v pisarno in nato skupno z Metko in Ivanko Oblak na avtobusno postajo in na kolodvor. Bajtova pravi, da prej niso opazili nikakršnih znakov pripravljanja za prevoz, računali pa tudi niso s tem, ker zapornice niso dosti zasliševali v Škofji Loki.

Ostalo je nerazčiščeno, kdo je izdal gestapu, da bo zvečer akcija. Če so za priprave vedeli, zakaj niso pripravili past za partizana, ki so ju dobro poznali in že dolgo iskali? Ali je bil kakšen drug razlog, da so jo odpeljali, ne da bi vedeli za načrt akcije? Zakaj Vidičevo niso dali v zapore v Škofji Loki, če je bila tako pomemben jetnik, temveč so jo držali v bunkerju skoraj polnih 10 dni? Zakaj Vidičeva ni uničila listkov? In še veliko vprašanj je.

Ko so Vidičevo odpeljali, je Bajtova odhitela k Cirilu Jurjeviču in ga obvestila o novem stanju. Akcija pa je tako propadla.

Vidičeva je iz bunkerja, potem ko je prevzela bombi, tudi sporočila, da se bo ubila, kolikor se njena osvoboditev ne bo posrečila.

Na avtobusni postaji v Škofji Loki je Vidičevo videla Cirila Jamnik-Saša, ki o tem pravi: *Na avtobusni postaji pred Balantovo trafiko sem videla, kako je Vidičeva z gestapovcem čakala na prevoz na kolodvor. Mimogrede mi je zaključala: Sporoči jim, da bom naredila tisto, kar je dogovorjeno.*³⁶

Skupno z Vidičevo so odpeljali na kolodvor tudi Meto in Ivanko Oblak, ki sta bili zaprti v loških zaporih. Na vlaku je okrog 12,30 Vidičeva zaprosila, da gre na stranišče. Na stranišču je vrgla bombi, bila ranjena po nogah, nekaj malega pa tudi žandar Hajdrih, ki jo je vodil.³⁷ Takoj po eksploziji, malo naprej od železniške postaje v Žabnici, se je vlak ustavil in gestapo je začel s poostrenim zasliševanjem Vidičeve. Pri njej so našli tudi lističe, ki jih je njej prinašala v bunker Bajtova. Takrat se uradno začne izdaja Vidičeve.

Že ob prvem postanku vlaka je izdala Marijo Bajt, da ji je prinesla v bunker bombi. Nemci so takoj telefonirali v Škofjo Loko in pohiteli z aretacijo Marije Bajt, ki je bila doma v stanovanju, ter Cirila Bajta, ki je delal v delavnici na kolodvoru. Ko je vlak prispel v Kranj, so Vidičevo ponovno zasliševali, nato pa jo odpeljali v Begunje. Isti dan so aretirali tudi Lovra Hribarja, Virmaše 57.³⁸ Zvečer ob 19 h so gestapovci iz Loke obkolili hišo Poljanska 20, p. d. pri Podskalčenkovich v Karlovcu in aretirali Janeza Jurjeviča. Ciril Jurjevič, katerega so tudi iskali, pa jim je še zadnji hip pobegnul.

Na procesu proti Vidičevi je bila le-ta obsojena za izdajo Marije Bajt, kako je prišlo do izdaje ostalih in kdo jih je izdal, pa je ostalo nerazčiščeno.

O prevozu Vidičeve in dogodkih, ki so sledili, pripoveduje edina živa priča Meta Oblak:³⁹ *Dne 27. 12. 1943 nekako ob 11 h so naju s sestro odpeljali iz zaporov na gestapo in nato k Balantu, tam šele sva videli Vidičevo z gestapovcem ali žandarjem. Z nami sta šla dva gestapovca, en starejši in en mlajši, menda Matevž. Vse so nas z zapravljevcem odpeljali na kolodvor. Na vlaku so nas strpali v službeni voz, s katerim se je peljala tudi službena godba. Vidičeva je malo naprej od Žabnice zaprosila, da bi šla na stranišče. Nekdo je rekel, naj gre z njo Matevž. Kmalu nato je usekalo, mislili sva, da so napadli vlak in Ivanka je že hotela skočiti iz vlaka. Ob eksploziji so vsi godbeni instrumenti zarožljali. Matevž je pritekel precej preplašen, vendar morda le malo ranjen, stranišče pa je bilo precej poškodovano. Po eksploziji so vlak ustavili na odprti progi malo naprej od Žabnice. Vlak se je ponovno ustavil v Kranju in nas so odpeljali v postajno poslopje. Tam smo videli Vidičevo v drugem prostoru. Pritekli so gestapovci iz Kranja in hoteli od mene priznanje, da sem vedela za bombe. Nato je prišel še Luther iz Loke in vse nas naložil v osebni avto ter odpeljal v Begunje. Vidičeva je bila precej ranjena po nogah, vendar ves čas pri zavesti. V Begunjah so dali Vidičevo v bolniško sobo in z njo nisva več prišli skupaj.*

Na procesu proti Vidičevi je ostal vtis, da je bil ob eksploziji bombe ubit gestapovec. Mete Oblak na procesu niso zaslišali. Iz nemških dokumentov je razvidno, da ni bil nihče ubit, bila pa sta dva lažje ranjena.

Po aretaciji so Bajtovo odpeljali na gestapo, v knjigi zapornikov v Loki pa je vpisan njen prihod šele 28. 12. ob 11 h, torej je bila ves čas na gestapu. Ciril Bajt, ki je bil aretiran okrog 13 h je vpisan v knjigo zapornikov ob 15,30 h. Janez Jurjevič, ki je bil aretiran ob 19 h, pa je vpisan ob 21 h isti dan. Vse tri so poslali 29. 12. v Begunje. Lovro Hribar ni bil v loških zaporih, ampak so ga odpeljali naravnost v Begunje.

Ciril Bajt je bil kot talec ustreljen že 15. 1. 1944 v Lescah. Marija Bajt je bila poslana v taborišče v Nemčijo in preživela vojno. Janez Jurjevič-Gašper, rojen 2. 11. 1915 v Škofji Loki, čevljar, zaposlen pri Čadežu, stanoval Poljanska 20, je bil ustreljen kot talec 9. 2. 1944 za Kamnitnikom. Ciril Jurjevič-Korl, ali Radoslav, ki je 27. 12. pobegnul aretaciji, je šel v partizane, bil poslan na partijski tečaj v Cerkno, kjer je bil 27. 1. 1944 ob napadu Nemcev na šolo ujet, poslan v Begunje in nato v Mauthausen, kjer je 23. 12. 1944 umrl.⁴⁰

O aretaciji pri Podskalčenkovich pripoveduje Francka Jurjevič, poročena Jamnik:⁴¹ *Ta dan je pritekla k nam Pavla Hribar in sporočila, da je v teku racija, ker se je nekaj zgodilo z Vidičevo. Ciril je takoj odšel od doma, midva z Janezom pa sva ravno prišla z dela in Janez je šel s škafo napojit živino v hlev, pa ga ni več bilo nazaj. Takoj nato so vdrli v hišo gestapovec Franko z*

Ciril Jurjevič-Korl

rdečo ruto okrog vratu ter žandarji. Tudi mojega moža Štefana Jamnika so zaprli, ker so našli pri njem v žepu obvezo. Gestapovec Franko je kričal, če so Janeza dobro pregledali. Gledali so, če ima na vratu brazgotino, to pa je imel Ciril po operaciji, torej so imeli natančen opis Cirila. Vse so preiskali. To je bilo okrog 7. ure zvečer. Vidičeva je bila pri nas trikrat ter jedla klobase in ješprenj. Vse te podrobnosti mi je Luther povedal na zaslišanju v Begunjah. Kmalu po aretaciji sem v Begunjah zvedela, da so Janeza ustrelili. To sem zabrusila tudi gestapovcu Luthru, ki se je iz mene norčeval, ko je rekel, da bodo izpustili Janeza, če se javi Ciril. Takrat pa so imeli v rokah tudi že Cirila, ki so ga ujeli 27. 1. 1944 ob napadu na šolo v Cerknem. V Begunjah so me tudi soočili s Cirilom, ki je bil zelo pretepen. Iz Begunj so me poslali v Nemčijo, kjer sem bila v Rawensbrücku, Belsen-Belsenu in Hannoveru ter se vrnila domov šele 18. avgusta 1945.

Nemci so očitno menili, da je Janez Jurjevič organiziral poskus osvoboditve Vidičeve, čeprav je bil glavni vezni člen Ciril. V knjigi zapornikov v Begunjah namreč piše pri Janezu kot vzrok aretacije »Wollte Heftling aus dem Hausbunker befreien«.

V Begunjah so Vidičevo namestili v bolniško sobo in jo po nekaj dneh začeli zasliševati. Zasliševanje je vodil sam šef gestapa v Loki Karel Luther. O tem je Vidičeva izjavila na javni obravnavi 22. 8. 1946: *Zasliševal me je neki Luter iz Škofje Loke. Tepena nisem bila, pač pa mi je zlepa prigovarjal, naj povem vse, kar vem, ter mi delal pridige, kako napačno je bilo moje stališče. Sprva nisem podala nikake izjave, tako da ves dan ni mogel ničesar zapisati v svoj zapisnik, ko pa je s častno besedo zagotovil, da ne bo nobena od onih tovarišic, ki jih bom povedala, zaprta, ampak da jih bo le z dobrimi nauki spravil na pravo pot, me je to zmešalo in sem povedala najprej le, kje se je naš bunker nahajal in to oni bunker od Sv. Lovrenca, ki je ostal prazen. Povedala sem mu za vse tovarišice, ki so bile sekretarke, pravilno le one iz Škofje Loke, dočim sem za vse ostale rekla, da jih ne poznam. Teh sekretark je bilo 16, in sicer so bile to Franko Mici, Šuštar Zinka, Pokorn Betka, Šinkovec Ana, Hafner Roza, Kuralt Minka, Pintar Ivana, Časelj Branka, Tavčar Minka, Gregorin Marta, Kalan Minka, Jurjevič Francka, Benedik Katka, Guzelj Mara, Mihelič Marija, Panjan Tončka in Ziherl Milena, dočim za Ziherl*

Desanko, Pustavrh Ivanko, Hafner Tončko in Pavleta ter Poljanec Janeza nisem povedala. Res sem povedala, da sem imela jaz sestanek v mlinu v Veštru, nisem pa povedala, da bi se tam stalno vršili sestanki.

(Naštela je torej 17 sekretark)

Kdaj natančno je Vidičeva začela izdajati v Begunjah, ni ugotovljeno. Po njenih izjavah in izjavah drugih sodeč, pa je to bilo nekako sredi januarja 1944. Verjetno je izdajala postopno in dodajala nove osebe in okoliščine.

V knjigi zapornikov iz Begunj (Gorenjski muzej v Kranju) je Tončka Vidič vpisana pod tek. št. 2691 kot Widitz Antonija, rojena 12. 12. 1922 Laak, neporočena (Flintenweib), pripeljana 27. 12. 1943 in 25. 7. 1944 odpuščena. V knjigi zapornikov je samo pri Vidičevi dodano »Flintenweib«, kar kaže kako so gestapovci sami označili Vidičevo.

V Begunjah je bila Vidičeva torej celih 7 mesecev, med tem časom pa se je pojavljala tudi v Loki in drugod.⁴²

Kako se je Vidičeva zadržala v Begunjah in kaj vse so doživele aretiranke, bi zaslužilo posebno obdelavo. Prav tako bi zaslužil posebno obdelavo celoten proces proti Vidičevi, potrebno pa bi bilo tudi izdelati temeljito analizo okoliščin in dokumentov, ki takrat niso bili na razpolago, kar bi morda dodatno osvetlilo resničnost dogodkov in izjav. Kakor vemo, je bila Vidičeva aretirana po vojni 21. 8. 1945 in nato najprej na procesu obsojena na smrt z ustrelitvijo, nato pa kazen spremenjena v zapor 16 let, kasneje celo skrajšana. Vidičeva je bila pogojno izpuščena in vsega skupaj je prestajala kazen le 4 leta in 8 mesecev.

Mi pa se vrnimo v Škofjo Loko in k dogodkom, ki so sledili.

Preden se je Miloš preselil v Veštrski mlin, je v bunkerju pri Jegorovu izdelal osnutek posebne izdaje Mladine, ki je posvečena I. Kongresu slovenske mladine. Osnutek je poslal v razmnoževanje raznim tehnikom. Izdelana je bila med drugim tudi v tehniki Selški dne 15. 12. 1943.⁴³

Vsebina posebne številke Mladine obsega:

Proglas prvega kongresa zveze slovenske mladine;

Vsej slovenski mladini — Prvi kongres Zveze slovenske mladine;

Naš prvi kongres in njegov pomen — Mitja Vošnjak;

Po radiu nas pozdravlja hrvatska mladina;

Prvemu kongresu slovenske mladine;

Prvi kongres Zveze slovenske mladine — Leon, Štajerska;

Spisek izvoljenih v Glavni odbor;

Resolucija prvega kongresa Zveze slovenske mladine.

Posebna izdaja je bila izdelana v tehniki Selški v 570 izvodih na 10 straneh in nosi datum: sredi oktobra 1943. Izdaja je »dvobarvna«, saj je na desni strani zgoraj odtisnjena rdeča zvezda.

Istočasno je Miloš pripravljaj tudi 4. št. »Naše žene«, ki jo je dokončal, še preden se je preselil v Veštrski mlin. Četrta številka obsega 6 strani in nosi datum 16. 12. 1943 ter ima enako glavo kot prejšnja številka.⁴⁴ Ta številka je posvečena I. Kongresu SPŽZ Slovenije. Vsebina je sledeča:

Prvi kongres SPŽZ — Angela;

(16. in 17. oktobra je bil I. kongres SPŽZ);

Omahljivec — Štefka;

Vsem tovarišicam (Iniciativni pokrajinski odbor SPŽZ za Gorenjsko);
Spoznavamo vas (A . . . a);
Moderni vandali — Tanja;
Politični pregled — Miloš Ziherl;
Partizanske matere in zavedne žene na Gorenjskem;

Iniciativni odbor SPŽZ za Gorenjsko.

4. številka Naše žene je bila izdelana v tehniki Selški v 600 izvodih dne 18. 12. 1943.

Kakor vidimo se je Miloš podpisoval s polnim imenom. Ta številka, ki ima objavljen tudi krajši prispevek Tončke Vidic — Tanje z vsebino, na katero je kasneje pljunila, so razmnoževali prav v času, ko se je Vidičeva predala Nemcem.

Ko se je Miloš okrog 15. 12. preselil v Veštrski mlin, je začel sestavljati 11. številko Mladine, ki pa jo zaradi bolezni ni mogel končati do 20. 12. O tem piše Bodinu: *Na poti sem se obupno prehladil in sem prvi dan moral ležati, zato tudi koncepta za Mladino ne morem poslati po tej vezi. Mislim, da se Darja zaradi tega ne bo jezila.*⁴⁵ Glede opremljanja tehnike piše v istem pismu: *Tu imam neki roto stroj znamke Roneo, ki je prišel iz Ljubljane. Stroj pa je precej stare konstrukcije in ne verjamem, da bi prišel v poštev, ker nima nobene posebne naprave za potiskanje papirja v stroj. Izgleda, da moraš vsak list papirja posebej vtakniti pod boben. Na precizno izdelavo ni niti misliti. Sicer ima pa mazanje nekako tako urejeno, kot si mi pravil, da je pri Donovem stroju, saj je, če se ne motim, tudi iste znamke, le da je ta služil najbrže še Guttenbergu. Razin pa pravi, da bo najbrže dobil še enega italijanskega. Najbrže je boljši. Prostor bomo pričeli urejevati, čim se vrne Razin s terena. Sedaj sem namreč tu sam.*⁴⁶

Razin je bil namreč 12. 12. poklican v štab VII. SNOUB, ki je bil takrat v Martinj Vrhu. Razina so tja poklicali zaradi priprav brigade, da v loškem rajonu izvede večje prehranjevalne in tudi vojaške akcije, za katere bi moral Razin kot rajonski intendant pripraviti ustrezne podatke ter se jih tudi udeležiti. V tem času pa je gradnja tehnike počivala.⁴⁷

Okrog kadrov pa piše: *Kaj misliš, koga bi vzeli? Na vsak način dobro strojepisko in dobrega tehnika, ker imam jaz čez glavo dela z drugimi stvarmi. Kje bom preživeljal Božič, še ne vem, ker je tu itak vse narobe. Mogoče bom šel na odred, ker so me povabili. Seveda če bom imel čas. Če bomo tu kaj napravili, Te bom že pravočasno obvestil. Piši mi kmalu, kaj si uredil radi moči pri meni. Po mojem prideta v poštev le Eva (Darja) in Janoš. Na ta način bi šlo delo lepo od rok, pa tudi gori bi ne trpelo. Napravi tako, da bo volk sit in koza cela. Saj razumeš!* Eva je Kveta Kodrič, por. Klinar, ki je prišla v tehniko Selško iz Jelovške tehnike dne 10. 12. 1943, kamor jo je pritegnil Janoš.

Ko je Miloš odpotoval iz Davče proti Loki, si je sposodil od Janoša bluzo, ki je pravkar dobil novo, kajti njegova ni bila več za rabo. Ko pa je prišel v Loko, se je hitro pokazala Razinova organizacijska sposobnost, in tako so Milošu napravili novo bluzo, za katero je blago preskrbela Boža (Zinka Hafner), sešil pa jo je krojač Rafče. Boža je preskrbela blago za obleke za Razina, Jegerova, Miloša in za hlače za Darjo. Tako piše Boža Dolinskemu: *Po naročilu tov. Razina sem s trudom nabavila blago za tri kompletne moške obleke z vso podlogo. Obleke bodo za tov. Razina, Jegerova in Miloša Ziherla. Bla-*

go je tako, kot ga pošiljam Tebi za hlače za neko tovarišico.⁴⁸ Obleka za Razina in hlače za Darjo so zgorele ob požigu mlina.

Čeprav je dobil Miloš novo obleko, se je zelo težko ločil od svoje stare ponošene bluze, v kateri je preživel toliko težkih trenutkov. Tako piše: *Janošu pošiljam bluzo, ker sem pravkar prejel novo. Želim mu, da bi napravil na Božič v njej čim boljši vtis. Reci mu, da se mu lepo zahvaljujem zanjo. Če pride Janoš, naj prinese bluzo s seboj (misli na njegovo staro bluzo), da jo bom imel vsaj v svoji bližini, ker sem se je tako navadil.* Miloš je svojo staro bluzo nosil tudi kasneje s seboj v Italijo in ob njej tudi umrl.

Že 22. 12. poroča Miloš Bodinu:⁴⁹ *V prvi vrsti Ti želim, kakor tudi Janošu, prav vesele praznike. Ne vem, kakšni bodo moji, ker sem obupno bolan, časa pa nimam, da bi se pošteno prepotil ali kaj sličnega. Oba z Razinom naju va-bi odred, pa sploh ni misliti, da bi se mogel odzvati. No, upam pa, da bo že boljše. Sedaj imam že ves material za moj prostor, če računam roto, ki je pri Tebi. Sicer je pa Razin že naročil drugega. Razin je izvršil neko akcijo in dobil odličen radio in stroj s širokim valjem. Seveda bo oboje šlo k meni. Imel bom torej dva stroja z normalnimi črkami in tudi dva radia. Poleg tega ima Razin nekje dva ročna ciklostila. Od teh bi eden moral nujno v Selško tehniko, drugega bi pa že kam spravili. Mogoče bi ga rabil jaz, ker bom najbrže dobil rdečo barvo in bi delal v dveh barvah.*

Moj prostor bo menda gotov okrog novega leta. Kar se osebja tiče, bi bilo najbolje, če bi bilo stalno, ker ne bo mogoče hoditi preveč tam okrog. Za higi-enično ureditev bom že poskrbel, da nobenemu ne bo manjkalo zraka in tudi ne toplote.

Iz pisma zopet vidimo, da je Miloša skrbela predvsem konspiracija in o tem je veliko razmišljal. Prav tako vidimo, da so v mlinu pripravljali tehniko precej velikih kapacitet. Miloševo zdravje pa se je hitro slabšalo. Prvič vidi-mo, da se pritožuje nad svojim zdravjem, kajti do tedaj je bolezen nosil sam v sebi in z njo ni vznemirjal svoje okolice.

V gornjem pismu Miloš omenja Razinovo akcijo, ko je dobil pisalni stroj in radio. To pa seveda ni bila edina akcija te vrste.

Bolj ko so se bližali zimski meseci leta 1943, toliko več podobnih akcij se je vrstilo. Šlo je za pisalne stroje, ciklostile, zlasti iskane roto stroje, ki bi edini lahko zadostili vedno večjemu povpraševanju po literaturi, ter drug po-trošni pisarniški material. Zbirali so navedena tehnična sredstva za vse teh-nike po Gorenjski, zadnja meseca leta 1943 pa sta bila izrazito intenzivna okrog Škofje Loke, kar je bilo neposredno povezano z ustanavljanjem nove tehnike. Glavni nosilec teh akcij je bil Razin, ki ni izbiral sredstev in truda za dosego tega cilja.

Že 12. 11. je uspešno izpeljal akcijo pri Dolencu v Stari Loki, o kateri poroča dne 15. 11. Jegorovu: *Sporočam Ti, da sem izvršil s tov. Budislavom (Podobnik) dne 12. 11. 1943 ob pol 6 h zvečer, akcijo pri Dolencu Francu v Stari Loki. Pri tem sva zaplenila dva pisalna stroja znamke »Ideal«. En stroj bom poslal v teh-niko, za enega pa prosim, če ga lahko obdržim jaz.⁵⁰ Razin se je podpisal s polnim imenom Pavle Gosar, rajonski intendant (Razin). O tej akciji pripovedu-je tudi Andrej Florjančič-Boris: *Na akcijo smo šli s kolesi. Dolenc se je hotel upirati in je iskal pištolo, pa mu je Razin to preprečil. Ne vem, če me je Dolenc takrat spoznal. Zaradi te akcije je Dolenc nato vzel na stanovanje nekaj Nem-**

cev. Dobili smo dva pisalna stroja. En pisalni stroj smo odnesli h kmetu Lenkču, kjer smo zbirali stvari za novo tehniko.⁵¹

V napore, da pridobe kjerkoli roto stroj, se je vključil tudi sam Maks Krmelj-Matija. Ko se je vrnil s svojega potovanja po medvoškem rajonu na PK, je 7. 12. sporočil Bodinu: *Na Tvojo zahtevo glede rotostroja Ti odgovarjam danes sledeče: Vrnil sem se iz medvoškega rajona in uredil vse potrebno glede stvari. Takoj v soboto 11. 12. lahko pošlješ voznika po ta stroj in ciklostil papir. Nahaja se blizu Medvod, 10 minut v stran v vasi Vaše. V tej vasi je gostilna pri glavni cesti, v kateri naj se voznik oglasi in zahteva gostilničarko. Ko isto najde, naj ji pove sledečo javko: Prihajam s Triglava. Ona mu bo odgovorila: A tako, iz Kredarice? Tako upam, da bo vse v redu. Dalje Ti sporočam, da imamo v bližini Medvod na zalogi preko 200.000 pol ciklostil papirja, ki se polagoma že dviga in se bo odpošiljal preko stanic, ali pa se bo uskladiščil nekje drugod na terenu, kjer ga boš lahko dvignil in pošiljal, kamor boš hotel. Prosim sporoči mi takoj, če si to pisma v redu prejel. Obenem sporoči, kako imaš sedaj v načrtu glede agitpropa, zakaj nista s tovarišem Milošem skupaj na istem mestu. Mi sedaj pošiljamo vse, kar je za razmnoževanje, na Miloša, da on priredi za tisk, zato se nam zdi nepraktično, da sta vsak zase. Za PK KPS Krmelj Maks.*⁵²

Žal akcija z roto strojem ni uspela. Že 11. 12. piše Evstahij (Franc Kalan) Bodinu: *Sporočam Ti, da takoj preprečiš in sporočiš vozniku, ki bi imel iti po tisti roto stroj. Kopija tistega pisma, ki sem ga pisal tebi, je prišla Švabom v roke, zato uredi takoj, da ne bo kaj hujšega. Tja smo že sporočili, kje bi se dobil ta stroj. Torej uredi to takoj in naj ne hodi nihče tja doli, kjer je cela polomija. Kako bo dalje z omenjenim strojem, ne vem, če se kaj uredi. Ti bom naknadno sporočil. Zaenkrat pa ni nič, kjer so verjetno dobili vse. Stroj in papir.*⁵³

Že 13. 12. piše Bodin Matiji: *Evstahijevo pismo, da so dobili Nemci v roke javko, kjer se je nahajal roto stroj in papir, sem prejel. Sporočil sem takoj, naj ne pošiljajo tja nikogar. Upam, da bo še pravočasno.*⁵⁴

Bodin je očitno že angažiral Razina, da organizira prevoz, zato tudi njemu isti dan piše: *Pravkar sem prejel pismo, da je javka, kamor bi mogel iti voznik po roto stroj prišla Nemcem v roke. Torej prepreči takoj, da bi odšel kakšen naš človek tja. Upam, da ne bo prepozno Ker je na ta način šel roto po gobe in Miloš še lep čas ne bo mogel pričeti s pravim delom, te prosim, da nam čim prej pošlješ ves papir, kar ga imaš trenutno na razpolago, ker smo v silni stiski. Pošlji na tehniko tudi nekaj tub. Vse skupaj pa pošlji na selško tehniko. Kako misliš radi petroleja. Mi imamo na razpolago kanto 15 litrov. Ali ga boš imel takoj pri roki, če nekoga pošljemo tja. Poslali bi tja Bogota iz tehnike. Ali bi lahko prikomandiral tudi nekaj umetnega medu? Torej ne pozabi papir, papir, papir. Ako bo papir legalno težko spraviti se obrni na odred, da ti da patrolo 5 ali 6 ljudi, da ga bodo prenesli.*⁵⁵

Vest o tem, da je Razin zaplenil velike količine umetnega medu, se je bliskovito razširila na terenu. Žal je Bodin pisal Razinu prepozno, kajti zamudil je le par dni, Nemci so namreč v Pevnu že 10. 12. požgali kozolec s preostalim medom. Bilo je namreč zelo neprevidno, da je okrog 1000 kg umetnega medu ostalo v skladišču vse od akcije konec oktobra pa do 10. decembra. Velika škoda, da ga niso prenesli bolj v zaledje obeh dolin.

O akciji okrog roto stroja in papirja pripoveduje Evstahij:⁵⁶ *Glede papirja za roto stroj mi je dal Bregar Edo-Don nalogo, da ga preskrbim čimveč, ker ga rabi za tiskanje knjige VKP/b. Don je to zahteval od takratnega tovarnarja iz Medvod Miklavca. Ker tovarna ni imela tega papirja, je tovarnar poslal tov. Zuban Florjana v neko tovarno v Avstrijo z nalogo, da nabavi roto papir. Tako je čez nekaj dni res prišlo z vagonom več kot polovica rotopapirja za tovarno na postajo v Medvode, papir pa so nato vskladiščili v tovarni. Takoj sem sporočil Donu, da naj pridejo po željeni papir. In tako ga je imenovani sukcesivno, kakor so hodili po njega, izdajal. Don je tudi zahteval od Miklavca, da naj preskrbi roto stroj, vendar je ta izjavil, da tovarniškega ne more dati, ker bi ga Nemci zasledili, obljubil pa je, da ga bo preskrbel v teku dveh dni. Čez dva dni je Miklavc obvestil mene, ki sem vse to posređoval, da lahko dvignemc stroj pri Kolbu v Šentvidu nad Ljubljano. Šel sem k tovarišu Jaklič Gustelnu iz Medvod, kateri je imel avto. Jakliča sem počakal pri Kolbu in odpeljala sva stroj ter ga izročila Donu. Drug roto stroj je bil prenesen iz Landrata iz Kranja. Na tem nemškem uradu je delala tov. Andromako Ivanka in z njo sva se dogovorila za ta stroj. (Andromako Ivanka pravi, da je bil to pisalni stroj in ne roto stroj — op. avtorja). Imenovana je ta stroj prinesla pod stopnice, katere so vodile v prvo nadstropje, in jaz sem šel s kolesom v Kranj in se oglasil pri njej. Dala sva stroj v nahrbtnik, nato sem se odpeljal proti Laboram in v gozdličku zakamufliral stroj. Obvestil sem Dona, ki mi je dal zvečer patrolo, s katero smo stroj odnesli.*

Don pa je rabil tudi stroj, s katerim bi lahko pisal matrice za knjigo VKP/b (stroj z malimi črkami). Tak stroj so imeli v papirnici Goričane. V tej papirnici je bil naš zaupnik Fon Rebach in z njim se je Don dogovoril, da pridemo po stroj. Rebach je tudi postavil pogoj, da sami pridemo po stroj. Povezal sem se s kurirji in sredi belega dne smo odnesli stroj in ga oddali Donu.

O roto stroju govori tudi Razin, ko piše Bodinu 18. 12.: *Sporočam ti, da sem skomandiral Milošu iz Ljubljane drug roto stroj, katerega sem dobil v dveh dneh. Zaradi onega sem se že pozanimal, če se ga da še rešiti, pa še nisem dobil odgovora. Ta, ki sem ga dobil, je ameriške znamke in bo kar odgovarjal, vsaj začasno, ker bom najbrž dobil še enega italijanskega, tudi iz Ljubljane. Tako bo Miloš kmalu lahko začel delati. Papir Ti bom skušal čimprej poslati, vsaj nekaj za prvo silo. Tudi nekaj sira in medu boste dobili ter še kaj drugega. Pošlji takoj po vezi v ponedeljek po petrolej z eno ali dvema kantama, ker ga imam zadosti. Če boš rabil kaj baterijskih vložkov mi sporoči koliko, ker če bo šlo po sreči, bom dobil iz Ljubljane okrog 500 baterij. Ako rabite kakšno stvar, ki se tu ne dobi, imam odlično zvezo z Ljubljano, pa mi sporoči.⁵⁷*

Ni znano, katero zvezo z Ljubljano je Razin uporabljal. Ko se je Razin vrnil s terena po nalogu brigade, je takoj pričel samostojne akcije za stroje.

Kak dan pred 18. 12. je skupno z Jernačem Hribernikom-Tomiksom in kurirji iz kurirske postaje G 15 naredil akcijo pri Matulu (Martancu) v Puštalu. Zaplenili so pisalni stroj Oliveti, puščico za pobiranje prispevkov in nekaj denarja. Stroj je šel v Tomažev bataljon.⁵⁸

Že 20. 12. 1943 je Razin sodeloval osebno pri akciji na občinsko pisarno v Žabnici. Akcija je opisana v prejšnjem poglavju.

Dne 22. 12. sta Razin in Tomiks zopet napravila akcijo v Puštalu, in sicer pri znanem nemčurju financarju Belicharju, kjer je bila tudi pisarna NSDAP. Njegova žena Marija Belichar je bila tudi zagrizena nemčurka in že

avgusta 1942 likvidirana. Nemci so jo pokopali z vsemi častmi.^{58a} Zaplenila sta radio aparat ter pisalni stroj z dolgim valjem. Oboje je šlo k Milošu in o tem piše Bodinu dne 22. 12., torej še isti dan, ko je bila izvršena akcija.⁵⁹

Ker Razin verjetno ni dobil obljubljeni roto stroj italijanske znamke, se je odločil za novo predrzno akcijo na občinsko pisarno v Škofji Loki. Akcijo so izvedli nekako od 26. do 29. 12., torej tik pred novim letom. Žal ni ohranjen noben originalni dokument o akciji.

Občinske pisarne so bile v dveh stavbah. Pisarne, v katerih je bil župan, so bile v Jamarjevi hiši na starem glavarstvu (danes Mestni trg 5), ostale službe, zlasti gospodarski sektor in službe racionalizirane preskrbe, pa v rotovžu (danes Mestni trg 35). Mestni župan je bil Kolar, tajnik pa Rihard Sliwka, ki je znal slovensko. Oba sta bila v Loki do konca vojne. Decembra 1943 so bili zaposleni v glavni pisarni še Jože Hafner, Viktor Bizjak iz Kranja, policaj Žnidaršič (še od stare Jugoslavije), žena loškega bobnarja Janeza Gabra, Cirila Jamnik-Saša ter Slavica Voržnerc-Štefka.

O akciji pripoveduje Saša: *Proti koncu decembra 1943 sem dobila poziv, naj se zglasim na Primoževi žagi. Tam me je čakal Pavle Gosar-Razin. Povedal mi je, da je naloga naloga, da iz nemške občinske pisarne odneseva razmnoževalni stroj. Čeprav je bila naloga nevarna in bi lahko imela zame teške posledice, sem se zanjo takoj navdušila. Najprej je bilo potrebno za Razina preskrbeti obleko. Klobuk je dal moj oče Pavle, trenčkot plašč pa Karel Šinkovec. Ko se je zmračilo, sem Razinu nesla obleko in mu točno opisala vse prostore na občini. Skovala sva točen načrt, kako se bova naloge lotila in kaj bova storila, če naju zalotijo Nemci. Najbolj naju je skrbelo, da naju ne bi opazili gestapovci, ki so imeli sedež prav nasproti tedanje občinske stavbe. Počakala sva, da se je stemnilo, nato pa sva se prijela pod roko in kot zaljubljeni par počasi odkorakala iz Primoževe žage, mimo Šeširja in po klancu navzgor na Mestni trg. Ko sva prišla do stavbe, sva brez obotavljanja zavila v vežo. Razin je šel sam naprej, jaz pa sem pazila v veži in bi v slučaju nevarnosti dala Razinu dogovorjeni signal. Ves čas mi je oko uhajalo na mračno poslopje gestapa. Minute čakanja so se mi zdele dolge kot večnost. Končno je vendarle prisopihal po stopnicah s težkim električnim razmnoževalnim strojem v rokah. Oba sva poprijela, in kolikor so nama dale moči in nesle noge, sva hitela proti žagi. K sreči naju v varstvu noči ni nihče opazil. Oddahnila sva se šele v bunkerju na žagi. Tam mi je Razin šele utegnil povedati, da je na občini naletel na snažilko, ki se ga je silno prestrašila, čeprav ga je prepoznala. Mimogrede je iz županove mize vzel še pištolo in pretrgal telefonsko žico. Snažilki, ženi bobnarja Janeza, je ostro zabičal, da zadevo sicer lahko prijavi nemškimi oblastem, vendar šele čez pol ure. Razin je prenočil na žagi, naslednji dan pa so ga v gnojnem košu odpeljali iz Loke. Primož mi je kasneje rekel, da so tudi roto odpeljali v gnojnem košu.⁶⁰*

Roto stroj so odpeljali v glavno skladišče v Virlogu h kmetu Lenkču. kjer so zbirali material za tehniko v Veštrskem mlinu.

Razinovo akcijo so na Spodnjem trgu spremljale tudi članice SPŽZ Ana Šinkovec in Minka Kalan.⁶¹

O akciji pripoveduje Slavica Voržnerc: *Žena Janeza Gabra je res javila Nemcem o akciji, njo so takoj zaprli in osumili, da je bila povezana z akcijo. Drugi dan, ko smo prišli zjutraj v službo, je bil Janez zelo potrft. Kmalu so pridrveli gestapovci Pfeifer, Kinkelin in še drugi in nas vse postrojili ter se*

drli na nas, da vemo, kdo je to organiziral, in nam grozili, da nas bodo vse postrelili. Mi pa smo vse zanikali, ker tudi res nismo vedeli, kdo je to izvedel. Janezovo ženo so kmalu izpustili in tudi drugih sankcij ni bilo.⁶²

Ne vemo, ali so Nemci vedeli; da je akcijo izvedel Razin, ki so ga sicer po drugih akcijah dobro poznali, niso pa tudi nikoli izvedeli, da je bila poleg Saša. Vendar so le nekaj sumili okrog Saše, kajti junija 1944 jo je poklical župan Kolar in ji očital, da se ne udeleži dovolj in ne pozdravlja s Heil Hitler, zato da jo bodo dali na Arbeitsamt in v Kranj v tovarno LFGW. To se je kmalu tudi zgodilo.⁶³

Najboj pa so Razinovo akcijo privoščili loškim gestapovcem žandarji iz Žabnice, ki so jim hitro vrnili očitke zaradi akcije na pisarno v Žabnici. Govorili so, kaj jih bodo gestapovci zmerjali, tudi slavnim loškim gestapovcem so odnesli stroj in pištolo sredi mesta in pred nosom. Bilo je pravo slavje.⁶⁴

Vzporedno s pripravami za gradnjo tehnike je Miloš dokončal 11. številko Mladine in Pionirja in koncepte odposlal v Davčo. V tehniki Selški so 11. številko Mladine razmnožili 25. 12. in jo drugi dan odposlali na teren. Tako čitamo v Rajkovem pismu Bodinu dne 26. 12.⁶⁵ »Mladina« je danes odposlana, delali smo torej do jutra, ker ni bilo Bogota domov. Ako ne bi bilo tovarišice Darje, bi bilo skoraj nemogoče zgotoviti »Mladine«.

Čeprav je bila Darja že pri Bodinu, je včasih zelo rada priskočila na pomoč tehniki, s katero je bila toliko časa povezana.

Mladina številka 11 je bila izdelana v tehniki Selški v 720 izvodih, v tehniki OK. KVI. Komenda pa v 700 izvodih na 6 straneh.⁶⁶

Vsebina je sledeča:

Mi vstajamo, a vas je strah — Vinko Hafner;

Turki — Tugo;

Tako se proti fašistom bori slovenska mladina;

Hej brigade, hitite — pesem — Matej Bor;

Gor čez izaro — Cvetana;

Kaj delamo v Ljubljani? — Viktor;

Mladina piše: Iz zadnje ofenzive — Malči;

Pozno spoznanje.

Dne 29. 12. so v tehniki Selški razmnožili Slovenskega poročevalca, ki ga je prinesla od Miloša Darja, s katerim se je srečala v Martinj Vrhu. Izdelali so 840 izvodov na 6 straneh. Od Miloša je Darja prejela tudi osnutek za »Slovenskega pionirja«, ki so ga izdelali na 12 polstraneh.

Dne 26. 12. je Gorenjski odred priredil v šoli v Martinj Vrhu in pri Posečniku proslavo ob Novem letu. Mitinga in veselja sta se udeležila tudi Darja in Janez-Svoboda Jan, ki sta prišla iz Davče. O tem piše Darja Bodinu 28. 12. med drugim:⁶⁷ Na odredu je bilo kar prijetno. Zvečer je iznenada prišel Miloš. Seveda je igral tudi na mitingu. Govorila sva precej. Pravi, da dobimo še en ciklostil. Roto, ki je pri vama, pa bo prosil on, ker oni sploh ne odgovarja. Pravi, da bo po novem letu tam gotovo. Prosi, da se odločiš in urediš z obojem za doli. Bodin, da povem po pravici, jaz bi šla zelo rada tja! Kaj misliš ti? Sicer je pa to tvoja stvar. Kamor me odrediš, tam pač bom. Samo željo lahko izrazim.

Milošu se je zopet izpolnila želja, da je igral na harmoniko, čeprav to ni bilo nikakor koristno za njegovo zdravje. Za odhod iz Veštrskega mlina na odred se je odločil zadnji trenutek, saj je tako hrepenel po tem, da bi se zopet

srečal s svojimi starimi znanci. Roto stroj Roneo torej ni bil za rabo. Ali je to povzročilo, da je Razin tik za tem izvedel opisano akcijo na občino?

Iz zgoraj navedenega pisma tudi vidimo, da je Darja odšla kasneje v Veštrski mlin na svojo lastno željo.

O mitingu na odredu pripoveduje Marjan Masterl: *Z Milošem sva se srečala v Martinj Vrhu v šoli, kjer je bila prireditev ob Novem letu. Miloš je igral na harmoniko, jaz pa sem pel. Požela sva velik uspeh in morala nekajkrat ponavljati, ker je bil tak aplavz.*⁶⁸

Marjan Masterl-Brenko je bil takrat v tehniki Gorenjskega odreda, ki je imela svoj bunker pod šolo v Martinj Vrhu, ki pa se je šele pripravljala in gradila.

O mitingu pravi tudi Milan Dermota: *Miloša sem poznal že iz Ljubljane preko brata Brankota, ki je bil znan športnik. Srečal sem ga na mitingu v Martinj Vrhu za novo leto 1944.*⁶⁹

Tudi, kako je tehnika Selška pomagala odrediti tehniki, vidimo iz pisma, ko pravi Darja: *Prilagam pismo za Janoša, ki so ga prinesli z odredne tehnike. Istočasno je hotel (kurir, op. av.) odnesti matrice, papir, lak, ciklostil, sploh vse, kar se rabi. Ker sedaj nimamo zaloge, nisem dala nič, pač pa sem rekla, da pride Janoš in prinese vse s seboj. Torej je bil prvotno predviden Janoš, da gre v odredno tehniko in jih uvede v delo, vendar je to storila v januarju nato Darja. Pismo pa zaključuje: Miloš vaju lepo pozdravlja, danes je odšel nazaj. Prehlajen pa je obupno.*

Gestapo je moral že nekaj časa sumiti, da Veštrski mlin uporabljajo za potrebe OF. Že za Božič 1943 so belogardisti po Stari Loki govorili, da bodo požgali mlin, kar so povedali belogardisti tudi gospodinji v mlinu Mariji Mihalič.⁷⁰ Govorilo se je tudi, da bi Nemci že decembra morali mlin požgati, pa so to odložili.⁷¹ Vse te vesti in pa tudi dejstvo, da je bila Vidičeva v Begunjah, pa niso vplivale na nadaljnji potek priprav za zgraditev bunkerja za tehniko.

Po Stari Loki in okolici se je vrtel tudi Viljem Benedičič in njegova žena Alojzija, ki sta stanovala v Binklju pri Bimšarju. Ni bil stalno zaposlen, priložnostno pa delal v bazi na Trati ali pa vozil z osličkom za Franca Dolenca iz Stare Loke.⁷² Benedičič je bil doma nekje na Štajerskem, majhne postave, v glavnem pa se je potikal po terenu s harmoniko in vohljal za Nemce in belogardiste. Zaradi njegove privrženosti Nemcem so mu ljudje pravili kar »Cvajte Hitler« ali pa Hajl Hitler«.

V tem času je Miloš prejel od Bodina osnutek letaka avstrijskim vojakom, ki ga je dodelal in poslal Betki Pokorn-Anjuški, ki je bila zaposlena na občini, da ga je prevedla v nemščino, ki jo je dobro obvladala. Letak je Miloš nato poslal raznim tehnikam v razmnoževanje. Tehnika Selška ga je razmnožila dne 9. 1. 1944 v 1000 izvodih na eni strani.

Prav takrat je prišlo tudi do sprememb v pokrajinskem vodstvu tehnik, 28. 12. je namreč PK sklenil, da Edo Bregar-Don pride na center in prevzame dolžnost pokrajinskega tehnika. Postal je tudi član agit-prop komisije. O tem piše Bodin Donu 28. 12. 1943:⁷³ *Danes sem bil na PK in je bilo sklenjeno, da prideš semkaj, da boš prevzel mojo funkcijo, to se pravi organizacijo tehnik. Obenem si član agitprop komisije pri PK KPS, kjer odgovarjaš za tehnike. Jaz namreč dosedaj razen tehničnih zadev zaradi pomanjkanja časa nisem mogel prav nič izvrševati poslov, ki bi jih moral kot član agitprop komisije. Tretji član je Miloš (to se pravi sami stari tehniki), tov. Jakob pa je načelnik.*

Toda, ker je on skoraj vedno odsoten (vodi kurze), bo glavno breme na nas. Tudi Ti boš imel precej dela. Računaj, da sem poleg posamezne literature, ki so jo izdelale tehnike, dobil tudi 120 dopisov in to v manj kot enem mesecu. V svoji tehniki pa predaj posle najbolj zanesljivemu (Matija je mnenja, da je to Čika.) (Božo Fegeg, op. av.)

Posle pokrajinskega tehnika za Gorenjsko je tov. Don prevzel formalno 17. 1. 1944. Ker pa se je Don v glavnem začel baviti s postavitvijo tiskarne, je vse organizacijske posle prepustil namestniku tov. Janošu.⁷⁴

Iz mitinga v Martinj Vrh pa se Miloš ni vrnil direktno v Veštrski mlin, temveč se je ustavil pri Dolinskem na okrožju. Tam je bila namreč od 28. do 30. 12. konferenca rajonskih sekretarjev KP okrožja Škofja Loka, katerega naj bi se udeležil tudi Miloš.

Od Dolinskega Miloš zopet piše Bodinu pomembno pismo:⁷⁵ *Roto bom poslal če le mogoče že po tej zvezi, ciklostil pa tudi, čim pride sem (očitno gre za roto Roneo, ki ga Miloš ni več rabil, saj je dobil moderen stroj iz občinske pisarne v Loki). Prav sedajle je odšel Razin tja, kjer bo prostor, in te dni bomo spravili tja material in bom napeljal elektriko. Upam, da bo prostor popolnoma odgovarjal. Seveda bomo morali biti strogo konspirativni, kar je edina slaba stran. Pač pa bo dovolj toplote in razsvetljava bo kakor v slavnostni dvorani. Rabili bi stenografko, toda jaz ne poznam nobene, ki bi odgovarjala. Pač pa je v kamniški tehniki neka Katja, sestra Tanje (legalke), ki zna stenografirati (gre za Alenko-Katjo Luskovec, poročeno Kolemiševski, sestro Nežke Kersnik-Tanje, op. av.). Mogoče bi to pritegnili. Tudi Sava, ki je na odredu zna. Mislim, da bodo pri nas najvažnejša poročila in najino delo in da bomo še naprej pošiljali koncepte za »Mladino« i. t. d. tehnikom. Računal sem, koliko bi porabili papirja, če bi poleg tako obširnih poročil še tiskali te liste in bo skoro nemogoče. Saj tako tudi ne bo manjkalo dela. Ali se Ti zdi, da bo dovolj? V tem slučaju tudi ne bi rabili posebnega tehnika, nego samo stenografko, ki bi tudi tipkala. Tiskanje listov bi lahko malo razdelili med selško in poljansko tehniko, n. pr. »Mladino« in »Našo ženo« bi delali v selški, »Poročevalca« in ostalo pa v poljanski. Razne brošure bi pa tudi delili. Saj bi bila selška tehnika zelo razbremenjena, če bomo pri nas izdelovali poročila za celo okrožje. Sicer boš pa prišel itak doli, ko bo gotovo, in boš sam videl.*

Don mi je včeraj poslal brošuro »Položaj žene v Sovjetski Rusiji«. Stvar je zelo dobra in bi bilo potrebno, da jo vsi ljudje čitajo. Piši Ti Donu, naj jo razmnožijo, saj menda še nisi odložil funkcije pokrajinskega tehnika. Kakor sodim po ključu za tekste, ki si mi ga poslal, je poljanska tehnika že postala rajonska, kar je tudi prav, ker bomo mnogo lažje razdeljevali tekste. Za Tvoje in Janoševe čestitke se zahvaljujem in tudi vama voščim srečno novo leto. Ker pa nisem kadilec, bi mi mnogo bolj ustregla recimo s klobaso kot s cigareto. No, pa drugič. Radio poročila mi pošilja redno le kamniška tehnika in sedaj Donova. Od ostalih nisem prejel še ničesar — Miloš.

Miloš se je na vse strani trudil, da bi dobil kadre, tudi Bodin bi moral priti v Veštrski mlin. Vidimo tudi, kako si je Miloš zamišljal delo nove tehnike.

Dne 29. 12. Miloš zopet izkoristi novo zvezo z Ljubljano in piše svojim domačim, materi in sestri: *Slučajno se nahajam zopet blizu našega kraja... v katerem se bom za dalj časa ustavil tu in upam, da bomo stalno v stiku. V kratkem bo postavljen prostor, kjer bomo stalno... Pošiljam vam nekaj literature in zadnja poročila, ki sem jih včeraj prejel. Vmes je nekaj mojih*

člankov. *S polnim imenom se moram sedaj podpisovati, taka je sedaj direktiva. Mislim pa, da to ne bo nikomur škodilo, saj Nemci itak dobro vedo vse. Članek »Slovenska mladina si je že izbrala svojo pot« je tudi moj in je izšel tudi v »Mladini«, ki jo tiskajo na oni strani... (misli na Dolenjsko, op. av.). Prilagam tudi mladinsko brošurico, ki sem jo sam napisal in ilustriral. Prosim pa, da te liste dobro spravite, ker nimam več izvodov (to je tudi edini ohranjen izvod v IZDG, op. av.) V zadnjem času pridem včasih tudi do harmonike, kar je poseben praznik zame. Kaj pa je z mojimi instrumenti? Ali jih bom še kdaj videl? Obema želim srečno novo leto in upam, da se bomo v tem letu sešli. Vajin Mišo.⁷⁶*

Ko se je Miloš vrnil v Veštrski mlin, je sestavil 12. številko Mladine oziroma 1. številko II. letnika. Ta številka nosi datum 8. 1. 1944 ter ima sledeče članke:

Stopamo v leto 1944 — Radovan;
Odigrali so — Miloš Zihlerl;
... in sedaj sem partizan — Borut;
Ni zaman (pesem) — Živa;
Razgovor s slovensko materjo — Branko;

Mladina piše:

Desetina borcev I. bat. brigade »Janka Premrla-Vojka« v zasedi —
Mile, sekretar brigadnega biroja SKOJ;

Odpadnik — Magda;

Na poti k bolnemu partizanu — Stanka;

Mladina v borbi.

12. številka je obsegala 6 strani. Ohranjeni so izvodi izdelka tehnike Selške, tehnike RK V. Kamnik, tehnike RK 2 Jelovške in okrožne tehnike Jesenice. Vsi izvodi so že bolj »luksuzno« opremljeni z glavami v dveh barvah.

Dne 31. 12. 1943 je bilo na PK silvestrovanje s programom in zabavo, in sicer pri Adelini.⁷⁷ Prireditve so se udeležili tudi Darja, Bodin in Gorazd. Naslednji dan pa so proslavo priredili tudi na sedežu PK VOS, kar vidimo iz Gorazdovega pisma Bodinu dne 31. 12.:⁷⁸ *Na žalost z našo današnjo domeno ne bo nič, ker sem med tem dobil vabilo od PK-ja, da pripeljem svoje osebe na njihovo veselico. V ta namen Ti predlagam, da naš Novoletni tovariški sestanek preložimo na jutri zvečer, t. j. soboto ob istem času in na istem mestu. Obvesti o tem vse Tvoje tovariše in tovarišice. Saj brez kitare in izvrstne pevke, ki je pri meni, ne boste dosegli umetniške višine, zato ste navezani na nas.*

Blago za hlače, ki ga je poslala Boža, je Darja prejela v Davčo preko Dolinskega in 31. 12. se mu zahvaljuje: *Najlepša hvala za blago. Poiskati moram še krojača. Lepo je, da držiš dano besedo.*⁷⁹

Ker Darja v Davči ni takoj našla krojača, nato pa je morala odpotovati proti Loki, je blago prinesla s seboj v Veštrski mlin in krojač Rafael Berčič, p. d. Rafče, ji je naredil hlače. Žal jih ni nosila, ker so že naslednji dan z njo skupaj zgorele.

Že jeseni 1943 je Razin pritegnil k delu na intendantskih poslih Andreja Florjančiča-Borisa, ki je jeseni odšel v ilegalo.

Andrej Florjančič je bil rojen 2. 12. 1912, v Škofji Loki, danes stanuje Cesta talcev 24 in je edina še živa priča dogodkov v tehniki v Veštrskem mli-

Andrej Florjančič-Boris

nu. Ko je Andrej odšel v ilegalo, se je gibal na terenu Stare Loke ter sosednjih vasi, dalje med Loko in Žabnico ter okrog Križne gore. Bil je nekakšen Razinov pomočnik na tem sektorju. Ko se je pripravljala gradnja tehnike v mlinu, je Razin pritegnil k tej nalogi tudi Florjančiča, ko pa je bila tehnika zgrajena, pa je prevzel posle intendanta tehnike in istočasno opravljal tudi kurirske posle, ki so se nanašali na delo tehnike in njene zveze s terenom. Prinašal je tehnični material, papir in drugo iz zbirnih centrov ter raznašal izdelke tehnike. V seznamu prostovoljcev in mobilizirancev Gorenjskega odreda⁸⁰ od 24. 10. 1943 do 24. 5. 1944 pa je Florjančič zabeležen pod tekočo številko 44, da je prišel kot prostovoljec v partizane 28. 1. 1944. Ni jasno, zakaj je bil Andrej registriran šele tako pozno, verjetno pa so šele takrat poročali naprej o njegovem odhodu v ilegalo.

Po novem letu se je Miloš lotil pisanja koncepta za 5. številko Naše žene in ga 6. 1. končal ter odposlal Darji v Davčo. Vzporedno pa je sestavljal tudi naslednjo številko Mladine, to je 2. številko II. letnika. Kako je to potekalo in kako natančen je bil Miloš kot urednik navedenih listov, vidimo iz pisma Darji 7. 1. 1944, ki ga v celoti citiram:⁸¹ *Pošiljam ti koncept za Našo ženo. Čim ga prejmeš, obvesti o tem Angelco, če ima mogoče kaj dodati ali kaj drugega. Sedaj pa nekaj glede oblike lista: Pri prvem članku naj bodo črke naslova bolj velike in tiskane, toda ne pretrde. Pri drugem članku, ki je pravzaprav nadaljevanje prvega, naj bo naslov risan z enakimi črkami kot pri prvem, le nekoliko manjšimi. Na koncu članka sem pozabil napisati zadnji stavek. Pa naj bo tiskan z razprtimi črkami kot poseben odstavek. Pri naslovu članka »Žena doma« naj črke ne bodo preveč vsiljive. Sploh pazi, da bo vsak članek imel naslov, primeren važnosti članka in vsebini. Pri vseh člankih, ki jih pišejo žene, naj bodo članki približno enako vidni (seveda so lahko črke različne), toda ne preveč vsiljive. Pri »Uspavanki« naj bo naslov s pisanimi črkami, mehak. Naslov za »Vprašaj se« naj ne bo prevelik, toda tak, da bo stopil v ospredje (morda polne pisane črke). Rob naj bo na obeh straneh precej širši, da se članek razlikuje od ostalih. Tudi pri članku o sovjetski ženi naj bo napis viden, a ne prevelik. Napis »Vsi v partizane« je lahko večji in precej trd, enostaven. Oba podnaslova naj bosta pisana s strojem. Pri političnem pregledu ne sme naslov preveč stopiti v ospredje, pravtako pri rubriki »Uredn. odg.«.*

Stvar s prostorom se vleče, ker je Razin, ki vse to pripravlja, že ves teden na terenu. Sicer pa je gotovo pripravil vse drugo, da bo treba prostor le posta-

Drago Darja!

Prilagam Ti koncept za "tavo zavo" čim
ga prejmeš, obvesti v tem Augaler, če ima mogoče
če boj doletati ali boj drugoga.

Sedaj je nekaj pleše oblike liste:

Pri prvem štampu naj ^{naslov} broso prbiš, boji velike
in tirbane, toda ne prehode. Pri drugem štampu
ti je preskrbovao uadoleževanje prvoga, naj bo na
obro pisan z evahimi jrbami, boš pri prvem, če
nevolito naučim. Na koncu štampa sem jo
zabil napisati zadnji stavček. Da naj bo ti
obran z porpitiimi jrbami, boš prečen volito
mek!

Pri tretjem štampu "tavo domo" naj prbiš ne
broso preveč otigivne. Šplok pona, da bo vrab etc.
mek inel uatbo, primereu vavort štampa in
vsehini. Pri nek štampit, ki je preje tene, naj
broso naslov prbiš sva evah nolu seveca

Pismo Miloša Ziherla Darji
7. januarja 1944

viti in se bom lahko prihodnji teden selil. Bodinu bom poslal z naslednjo zvezo
slušalke in zvočnik. Tebi pa »Mladino«. Bodinu sedajle ne utegnem več pisati,
pozdravi ga Ti!

Miloš je izpričal neverjetno natančnost in smisel za vsebinske poudarke.
Prav pri svojem prispevku »Politični pregled« pa je ostal tudi tokrat v svojih
direktivah skromen, vso pozornost pa posvetil člankom naših žena.

Svojo obljubo Darji, da bo kmalu poslal koncept za novo številko Mladi-
ne, je Miloš kmalu izpolnil. Kmalu po 15. 1. so v tehniki Selški prejeli obljub-
ljeni koncept in tako 18. 1. končali s pretipkavanjem in razmnoževanjem
Mladine številka 2, letnik II.⁸² Ta številka obsega 6 strani, izdelale pa so jo
razne tehnike. Ohranjeni so izvodi tehnike Selške, ki jo je izdelala v 730 izvo-
dih, in okrožne tehnike Jesenice, ki jo je izdelala v 632 izvodih v dvobarvnem
tisku. Navedena številka nosi datum izida 26. 1. 1944, kar je več kot teden dni
potem, ko je bila že izdelana.

Njena vsebina je sledeča:

Iz stare v novo Jugoslavijo — Angela;

Slovenski mladini — Radovan;

Ponesrečeni načrt — Savo;

Iz dima vstaje (pesem) — Sergej, štajerski partizan;

Onstran Karavank — kako sem potovala po Koroški — Marta;

Mladina piše:

Bratec gre v partizane — Zora;

Moje srečanje — Slavka;

Mladina v borbi — Miša;

Pionirska grupa tov. Dečkota na delu.

5. številka Naše žene (enaka glava pot pri številki 3 in 4) ima datum 6. 1. 1944 in je izdelana na 8 straneh. Tehnika Selška je to številko izdelala 14. 1. 1944 v 600 izvodih, tehnika OK Kamnik v 500 izvodih in tehnika RT VII. Kranj dne 28. 1. v 310 izvodih. Originali so v arhivu IZDG in v arhivu v Škofji Loki.

Ta številka ima sledečo vsebino:

Zdaj bodočnost si gradimo;

A roka pravice že dviga se nanj in piše na steno mu kazen — Angela;

Ob obletnici Leninove smrti;

Žena doma — Darja (članek opremljen z risbami treh žena);

Delavka in fašizem — Dalila;

Uspavanka (pesem) — Gorenjka;

Iz nemške vojske v partizane — Marjanca;

Vprašaj se!;

Sovjetska žena v boju proti fašizmu;

Dobro mu je odgovorila (iz hrvatskega lista Riječ žene);

Politični pregled — Miloš Zihlerl;

Uredništvo odgovarja — Nadji, Urški, Barbki.

Razinova odgovorna naloga rajonskega intendanta za rajon, ki je bil pomembno preskrbovalno področje za partizanske enote, ga je tako zaposlila, da je moral izgradnjo tehnike odlagati. Vidimo, da je niti izgradnje vendarle držal v rokah Razin.

12. 1. 1944 piše Miloš Rajku:⁸³ *Tvoje pismo sem prejel. Mrežico Ti pošiljam. Glede konceptov pa bo tudi urejeno, saj bom v kratkem prišel za stalno v vaš konec, ker je to nujno potrebno. Potem Ti bom pošiljal vse direktno. Sicer bo pa »Mladino« in »Našo ženo« ter radio poročila izdelovala nova tehnika, ki jo pripravljamo in v katero pride menda tudi Bogo. Potem boš Ti silno razbremenjen. Sporoči, če si prejel 24 tub barve, ki jo je pred kratkim poslal Razin.*

Čeprav je Miloš prvotno nameraval ostati v Veštrskem mlinu, pa so težave pri urejanju listov in obsežne naloge v agit-prop komisiji očitno prevagale, da je moral menjati svojo namero in iz pisma že vidimo, da je bila sprejeta odločitev, da se za stalno vrne v Davčo.

Že v prvi polovici januarja so domačini v mlinu in okolici opazili, da se tam okrog sukajo neznan ljudje. Nekdo je tudi v daljnogledom opazoval okolico in pobočje Lubnika.⁸⁴

Po 12. 1. 1944 so začeli z graditvijo prostora za tehniko. V tem času se je vrnil Razin, sodelovala pa sta tudi Florjančič in Miloš, ki je vodil delo. O gradnji pripoveduje Florjančič:⁸⁵ *Lokacijo za tehniko je dobil Razin. Deske za gradnjo tehnike smo dobili iz Primoževe žage, od koder jih je mali poni, ki so ga imeli v mlinu, pripeljal do elektrarne. Deske smo nato znosili od centrale na zgornjo teraso in od tam zopet peljali do mlina. Žaganje za toplotno in*

zvočno izolacijo smo dobili pri Dolencu na Trati, z izgovorom, da ga rabimo za steljo. Bunker smo gradili nad štalo v I. nadstropju. Stene bunkerja so bile dvojne iz desk, zgrajene v razdalji 20 cm, vmes pa smo natlačili žaganje. Ves bunker smo zadelali s steljo, ki jo je bilo polno nadstropje. Vhod v bunker je bil spodaj in izdelan tako, da smo se morali v bunker splaziti, zapiral pa se je od znotraj, tako da je od zunaj izgledalo kot čvrsta stena. Izgledalo je vse, kot da je že zelo staro. Pred vhod smo nasuli pleve in preko njih hodili v bunker tako, da ni bilo nobenih sledov. Bunker je bilo skoro nemogoče odkriti brez izdajstva. Miloš je napeljal elektriko in to tako, da jo je odvzel iz sredine zidu pred števcem, da večja poraba toka ne bi izdala novega porabnika, pa tudi zastoj je bil tok (no, tako so torej tudi lastniki elektro podjetja nekaj pripevali v NOB — op. av.)

Okrog 20. 1. 1944 je bil bunker gotov. Nato smo v bunker pripeljali stroje, ki so se zbirali pri kmetu Logondru Francu, p. d. pri Lenkču, Virlog 9.⁸⁶ Tehnika je razpolagala z dvema pisalnima strojema, roto strojem in dvema radioaparatom. En pisalni stroj je bil od Dolenca, roto stroj iz občinske pisarne v Loki, radioaparat pa je poslal Metod iz Žabnice. (pisalni stroj z dolgim valjem in radioaparat pa je poslal Metod iz Žabnice. (Pisalni stroj z dolgim valjem in radioaparat sta bila od akcije Razina pri Belicherju v Puštalu, op. av.). Bunker je bil velikosti 4 × 2,5 m in visok 2,2 m in dovolj velik za delo in prebivanje. Zveza tehnike z rajonom in drugimi je bila pod Lubnikom, kjer se je pošta zaradi konspiracije predajala brez človeka. V zemljo je bila zakopana kovinska škatla z lesenim pokrovom, na katerem je bila vsajena mala smrekica. S smrekico se je dvignil pokrov in tako nihče drug ni mogel vedeti za tako skrivališče. Vsak dan zjutraj je gospodinja Mihalič Marija nosila pošto in del izdelkov tehnike v to skrivališče, tam pa so to kasneje dvignili kurirji iz karavle pod cerkvijo pri Sv. Tomažu, na pobočju nad vodovodnim rezervarjem. Kurirske zveze s to točko so držali Kalanov iz Breznice, Kržišnik Tone iz Zminca, oba kasneje pri beli gardi, ter Rantov, p. d. iz Crngroba. Ko smo tehniko gradili, smo morali večkrat prekiniti delo, ker so Nemci držali v bližini zasede ali pa patrolirali okrog po terenu. Miloš je bil med gradnjo zelo slab, bil je bled in stalno je kašljal.

Ivan Jugovic-Matjaž, p. d. Mihovčak, v svoji pismeni izjavi z dne 15. 7. 1955 dodaja:⁸⁷ *Nekaj lesa, ki ga je rabila tehnika, ter žeblje in drugo sem pripeljal jaz. Tedaj sem odgovarjal za intendanco na terenu.*

Med gradnjo tehnike pa je prišlo v Loki do prve gestapovske akcije, ki je bila očitno posledica izdaje. Dne 16. 1. 1944 bi namreč moral biti sestanek odbora OF v Puštalu pri Francu Tušarju, p. d. pri Ceglarju, med vojno Puštal 1, sedaj 68. Sestanka bi se morali udeležiti prvoborec Justin-Adam Dolinar, sekretar KP občine II., Anton Šubic, zidar, Tonča in Janko Oblak, p. d. Marjančenkova, Matevž Martelak ter Franc Vodnik-Živko, p. d. Savcev iz Puštala. Ko je bila večina vabljenih že v hiši, so nekako ob 13. uri pridrli s pobočja nad hišo gestapovci v strelcih in začeli streljati. Vsi so se srečno umaknili po globeli pod hišo ob Sori, le Živko je ubral napačno smer in tam padel pod streli gestapovcev.

Franc Vodnik-Živko je bil rojen 19. 7. 1918 v Puštalu, v partizane je vstopil 3. 3. 1943, in sicer v Loško četo, kasneje pa se je pridružil Adamu pri delu na terenu v občini II. Loškega rajona, kjer je opravljal delo organizacijskega sekretarja KP. Anton Šubic in Matevž Martelak sta umrla pred kratkim.⁸⁸

Franc Vodnik-Živko

Franc Tušar, sin Florjana, rojen 25. 11. 1899 v Novakih nad Cerknem, je bil 9. 2. 1944 ustreljen kot talec v Škofji Loki, družino pa so izselili. Doma je ostala le Micka iz Ceglarjeve bajte.

O tem dogodku pripovedujeta Janko in Tončka Oblak:⁸⁹ *Sestanek je sklical Adam. Na sestanek sva šla z Matevžem Martelakom ob vodi, bilo je malo snega, sijalo je sonce. Ko sva bila pri Dobravi proti Deteli sva videla nemško patroljo, med njimi je bil tudi gestapovec Maks Kopač iz Žirov, ki je šla proti Žovščam. Ko sva prišla do hiše, je bil tam že Živko, ni pa bilo več Toneta Šubica, ker je malo prej odšel. Živko nama je pripovedoval, kako je bilo na tečaju v Cerknem, s katerega se je ravnokar vrnil. Stali smo v veži, ki je obrnjena proti Burjevcu in Živko naenkrat zavpije: Bežimo, gestapovci! Vpili so »Stoj!«. Živko je rinil na zadnja vrata, midva pa sva najprej mislila ostati v hiši in se izgovarjati, da sva prišla po šnops, vendar sva se premislila in odšla iz hiše ter se po grebenu srečno izmotala. Videla sva gestapovce in raztrgance, ki so bili v belih haljah. Živko je padel nekako 50 metrov od hiše. Čez par dni sem se zopet srečal z Adamom in on mi je pripovedoval, da je vse to gledal s hriba nad Burjevcem, od koder je mislil iti na sestanek. Tončka pa dodaja: Tudi jaz sem šla na sestanek, vendar ko je začelo pokati, sem bežala nazaj. Pri nas doma je bila tudi Vidičeva, kateri sem še dala spodnje perilo, ker je bila slabo oblečena.*

Gestapo in bela garda so Ceglarjevo hišo verjetno že nekaj časa opazovali, lahko pa je bilo izdano, da bo v hiši sestanek. Pri Ceglarju je imela Vidičeva 5. 12. 1943 že opisani sestanek z odborom SPŽZ iz Škofje Loke. Zakaj ta akcija gestapovcev ni bila opozorilo, da je možno, da se v Begunjah vendarle nekaj dogaja, kar bi zahtevalo ukrepe preventivnega značaja? Ne oziraje se na to, pa se je graditev tehnike v Veštrskem mlinu nadaljevala, torej v hiši, kjer je Vidičeva imela prav tako sestanke z aktivistkami SPŽZ. Vsa opozorila pa so naletela na gluha ušesa ali celo na kritiko.

Med gradnjo tehnike v Veštrskem mlinu pa se je rojevala v Loškem pogorju še ena nova tehnika. To je tehnika Gorenjskega odreda, ki je imela svoje prostore pod šolo v Martinj Vrh. Že nekaj časa je ta ideja visela v zraku. Štab Gorenjskega odreda je večkrat prosil Bodina in osebje tehnike Selške za

pomoč, tako pri organiziranju kot za material. Tudi Miloš se je ob svojih obiskih v odredu pogosto razgovarjal o tej nalogi. Tehnika naj bi služila predvsem enotam odreda, pa tudi drugim enotam in tudi terenu.

Prvotno je bilo dogovorjeno, da bo tehniko in kadre uvedel v delo Janoš, vednar je to nalogo kasneje prevzela Darja.

Pred svojim odhodom v pomoč tehniki v Martinj Vrhu je Darja še napisala članek za 2. številko Slovenskega poročevalca — gorenjska izdaja, ki so ga razmnožili v Selški tehniki 13. 1. 1944 v 500 izvodih na 8 straneh. Druga številka Slovenskega poročevalca nosi datum 14. 1. (prva številka je izšla 1. 1. 1944). Slovenski poročevalec je izdala agit-prop komisija pri POOOF za Gorenjsko, v kateri je Miloš odgovarjal za partizansko literaturo. Uvodni članek je napisal Vinko Hafner »Evropa gori«, prispevek Silve Janše-Darje pa ima naslov »Od besed k dejanjem«. Prispevek obsega 2 in 1/4 strani ter poziva delavke in delavce v gorenjskih tovarnah, naj zapuste delo za okupatorja in se pridružijo partizanom. Izvod 2. številke Slovenskega poročevalca je prejela tudi tiskarna OK KPS Kamnik, ki ga je natisnila v reprezentančni obliki 15. 2. 1944 na 6 straneh.

Med tiskanjem pa je bila Darja že mrtva.⁹⁰

Dne 14. 1. 1944 je Darja odpotovala iz Davče in prišla zvečer v bunker nove tehnike Gorenjskega odreda v Martinj Vrhu. Že naslednji dan 15. 1. pošilja poročilo o ugotovitvah v tehniki, ki je zelo zanimivo.⁹¹ Med drugim piše: *Prostor sam še ni gotov. Dela se s polno paro, mislim, da bo jutri že možno delati v njem. Stene in pod je že gotov. Velikost prostora je 2.3 m krat 2.15. Pred prostorom je precej dolg hodnik, po katerem prideš zraven in bo služil za skladišče materiala. Del hodnika nameravajo preurediti v kuhinjo, ki bo tudi stalno bivališče kurirja. Prostor je sicer zelo dobro zamišljen in po mojem mnenju zaradi konspiracije odličen sam po sebi. Ima dva izhoda, to je zasilen izhod v slučaju potrebe. Tudi vhod sam je zelo dobro zamišljen. V prostoru je električna luč, bo električna peč, ki je že na razpolago, in električni kuhalnik. Po mojem mnenju bi tu lahko delali trije. Sedaj so tu razen Nikota (Niko Kovač-Niko Žumer) še Marjan (Marjan Masterl-Brenko) in Franc (Franjo Kosec), ki je prišel čisto na novo. Je iz Železnikov, Žane (Rozman) pa je dobil poziv, da se mora takoj javiti na Korpusu in je danes odšel. Poleg omenjenega prostora je na razpolago soba, kjer se sedaj vrši delo, vendar je pač tako, da moraš paziti in čim bi bilo kaj sumljivega, podričniti. Je pač soba. So tu tudi najnujnejše stvari. Radio aparata še ni tu, torej ne morem tu sestavljati radio poročil. Aparat najbrž ne pride v poštev še nekaj dni. To se pravi, morda sredi drugega tedna. Prilagam kopijo poročil z dne 14. 1., ki mi jo je dal Miran. Je poročilo svobodne.*

Inventarja tu ni drugega razen ciklostila in risalnih potrebščin, ki so Marjanova zasebna last. Človek, ki je imel zadnji v rokah ciklostil, je bil pravi lenuh in lahko bi rekla še nekaj drugega, je še najmilejši izraz. Že celo dopoldne danes sem se trudila, da spravim v red mrežico, pa se mi ni posrečilo. Na mrežici je debela plast strjene barve, ki je ne morem odmočiti na noben način, ne s petrolejem, ne z bencinom. Porabila sem že precej obojega, upam pa, da bo šlo počasi. Mrežica je silno raztegnjena in jo bo najbrže treba še enkrat napeti. Tudi zaščititi jo bo treba malo, to bomo že uredili, samo če se mi posreči spraviti barvo dol.

Kaj nujno rabimo za nadaljnje delo:

Ciklostil papir, ki ga je tu samo okrog 500 komadov, pa še ta ni prida, bi bil nujno potreben. Prosim Te, sporoči takoj, če bi se za nekaj zavitkov lahko obrnila pod Češnjo, kamor je moral papir od Samota (D. Otoničar-Samo prop. ref. I. bat. GO) že prispeti. Ali pa bi bilo to reč treba urediti s Slavcem? Sporoči tudi, koliko papirja bi lahko vzela sem? Poleg tega prosim, če pošljete, oz. selška tehnika nekaj tankega lepilnega traku, ki je za matrice.

Delo, ki je tu predvideno:

Razmnožiti nameravajo še prvo in drugo številko Partizana, v teku pa je tudi že četrta številka. V razgovoru z Nikotom sem se seznanila podrobneje z zamislijo o delu v tej tehniki. V prvi vrsti hočejo razmnožiti partizana, dalje nameravajo, ko bo tu radio, izdajati nekaka dnevna poročila na polovici lista za vojsko o najvažnejših dogodkih, na drugi strani pa naj bi bile akcije, ki so jih posamezne čete izvršile. To naj bi imele čete s seboj, ko gredo v vas, in bi oddale civilom. Dalje nameravajo izdati kake humoristične propagandne letake in izdelati dnevnik za čete. To je samo glave pri dnevniku, kamor mora četa pisati poročila, pošto in slično. Seveda bodo delali tudi formularje.

Takoj sem jim pojasnila, da bo prvo in nujno: povezanost s pokrajinskim in okrožnim tehnikom. Dalje, da bo tehnika delala tudi za teren. Po poročilih, ki jih bomo redno dobivali od njih, bo pokrajinski tehnik presodil delo, uvidel možnosti in potrebe tehnike in lahko razdelil tudi tekste, tako da bo imela tehnika splošno korist za našo stvar. Vse, kar bodo izdelovali in ne bo direktno vojaškega značaja, bodo pošiljali pred izdelavo Agitprop komisiji. Mislim, da je s tem rešeno vprašanje, da ne bo javnost presenečena nad kakimi duhovitimi letaki. Tudi partizan bo v bodoče poslal Agitprop. komisiji. Niko, ki bo — izgleda v glavnem — odgovarjal za delo, ki ga bo tehnika izdelala, oziroma, ki bo tehniki dajal naročila, je bil v vsem sporazumen. Povedala sem tudi, da je nujno, da delajo za teren, če hočejo od nas dobivati potrebni material.

Osebe v tehniki:

Niko se bo sicer moral po volji GO preseliti v štab, vendar mislim, da bo njegov prostor večji del v tehniki. Hoče tudi prisostvovati, ko bom pokazala, kako se dela na matrice in na ciklostil. Računa tudi, da bo nekaj časa pisal na matrice, ker novi tovariš, ki je prišel namesto Žaneta, menda ni tipkal že par let. Sicer ti bom pa o delu in zmožnostih posameznih še točneje poročala, ko bomo pričeli delati. Niko kaže precej volje in tudi gleda, da gre delo v polnem teku naprej. Seveda je njihovo delo sedaj v glavnem obstajalo v delu na prostoru. To je bila res ogromna stvar, presneto dosti so kopali. Tovariš Marjan, se mi zdi, da pride v prvi vrsti v poštev za risanje. Riše res zelo dobro in bo na vsak način lahko risal kaj tudi za nas, kakor tudi zemljevide. Marjan ima tudi precej idej za izboljšanje priprav v tehniki, štampiljk in tako dalje, in mislim, ko bomo pričeli delati, se bodo potrudili, da bo tehnika zaslovela po lepih izdelkih. Nekaj pa je zelo nepravilno, bala sem se, da bo tako. Štab odreda ve, kje se tehnika nahaja. To se pravi: Ljubo komandant, Damjan, Sava, Jan in menda tudi Zvonko, pa še Igor. Imajo namreč pojme, da, če je tehnika odredna, mora vedeti zanjo štab. Je pa vse osebe odločno proti, da bi dobivali take obiske, ko bo delo v teku. Menda bodo ti tovariši tudi sami toliko uvidelni, če ne pa jim bodo ob priliki pač povedali. Škoda je, s toliko truda je prostor zgrajen, in sicer zelo dober, pa ve zanj bataljon ljudi.

Torej papir, papir... Darja.

Tudi poročilo okrožnega tehnika Janoša od 20. 1. 1944⁹² podaja zanimive in enake podatke: *Odredna tehnika. Ta tehnika je najmlajša, delo v njej je uredila Darja. Po poročilu, ki je bilo poslano, ima tehnika še malo materiala in še tega le od Selške tehnike, ki jo bo najbrž morala tudi v bodoče zalagati. Ustanovljena je bila na pobudo Gorenjskega odreda, da bo zanj delala vojaške stvari, poleg tega pa še za teren, v kolikor bo to zmogla. Dajala bo poročila okrožnemu in pokrajinskemu tehniku. Sicer pa bo podrejena propagandnemu odseku Gorenjskega odreda. Odgovorni za tehniko je tov. Niko, tipkar, dalje tov. Marjan, ki je izredno dober risar in ga bo možno porabiti za risanje zemljevidov in posebno ilustracij. Franc, ki razmnožuje na ciklostil. Prostor je sicer zelo lepo in originalno zamišljen in izpeljan, vendar ni konspirativen, ker zanj ve ves štab in tudi razni legalci. Tehnika do sedaj še ni izdelala ničesar, saj je bila ustanovljena šele 15. 1. 1944.*

IZ poročila tehnike od 1. 2. do 15. 2. 1944⁹³ ki ga je kot vodja tehnike podpisal Marjan Masterl, vidimo, da so nastale pri osebju določene spremembe. Tehniko je vodil tov. Brenko, risar in kandidat KP, v tehniki so bili še: tov. Sonc (Mitja Valenčič), partijec, vežba na ciklostil, tov. Franjo, kandidat, nekoliko tipka, tov. Mišo, pri njih od 11. 2., tov. Jaka, opravlja kurirsko in kuharsko službo, tov. Niko, partijec, vodja prop. odseka GO. Tehnika je imela pisalni stroj Underwood, ni pa imela radioaparata. Ciklostil je bil izposojen. Zvezo so imeli samo s tov. Razinom, rajonskim intendantom, od katerega so dobili nekaj materiala.

Niko Žumer-Niko Kovač pripoveduje o začetkih gradnje tehnike: *15. X. 1943 so me poklicali v vojsko, bil sem postavljen za propagando Gorenjskega odreda. 8. XII. 1943 sem dobil ukaz, da zgradim vojaško tehniko. Začela sva s kurirjem Jakom, Benedičič Jaka, p. d. Kopiščar, ki je bil do takrat tudi v vojski v II. bataljonu Gorenjskega odreda. Naš glavni obveščevalec je bil kmet Lojze Trdina, p. d. Mohorič ali Mohorec iz Martinj Vrha. Kmalu nam je bil dodeljen Marjan Masterl, katerega je poslal komisar GO Ljubo in še drugi.⁹⁴*

Nova tehnika je bila torej rojena 15. 1. 1944. Dobila je oznako TGO (tehnika Gorenjskega odreda). Razvoj in delo te tehnike bi bilo potrebno posebej obdelati, kajti v njej se je rodila kvaliteta izdelkov.

Ko je Darja opravila svoje delo, se je vrnila 22. 1. v Davčo.

V tem času pa sta se porajali še dve novi tehniki, in sicer v Medvodah in Smladniku. Sredi januarja je bil tja poslan tov. Avgust Grčar-Mato, ki je potem, ko je njegove posle prevzel tov. Janoš kot okrožni tehnik, postal okrožni kontrolor, da pospeši organiziranje navedenih tehnik.

Po 20. 1. 1944 je bila tudi tehnika v Veštrskem mlinu zgrajena in opremljena. Imela je aparate in stroje kot nobena tehnika na Gorenjskem. Treba je bilo začeti z delom, kadra pa ni bilo od nikoder. V tehniki so bili samo Miloš, Razin in Boris. Tudi Razina ne moremo šteti k osebju tehnike, kajti njegove naloge so bile izven nje in njenega področja.

Sedaj Miloš ni imel veliko izbire. Če je hotel, da tehnika začne z delom, je moral dobiti kadre. Okrog 24. 1. 1944 je zapustil Veštrski mlin in se napotil proti Davči.

1. Izjava Minke Mrak dne 17. 6. 1981 ter Cirila Mraka dne 25. 10. 1981 (zapis hrani avtor). — 2. Izjava Andreja Florjančiča-Borisa dne 27. 3. 1980 (zapis o izjavi hrani avtor). — 3. Izjava Staneta Bernika-Artija dne 12. 3. 1980 (zapis o izjavi hrani avtor). — 4. Izjava Francke Mihalič dne 12. 2. 1981 (zapis o izjavi hrani avtor). — 5. Podatki, povzeti iz katastra v Škofji Loki, in po izjavi Andreja Florjančiča dne 27. 3. 1980. — 6. Izjava Minke Bevk dne 12. 2. 1981 (zapis o izjavi hrani avtor). — 7. Izjava Jerneja Hribernika-Tomiksa, komandirja 1. čete — dne 5. 1. 1983 (zapis o izjavi hrani avtor). — 8. Zapisnik 1. sestanka rajonskega komiteja KPS rajona Škofja Loka dne 5. 11. 1943 — arhiv CK KPS 2039. — 9. Izjava Minke Kuralt dne 20. 11. 1981 (zapis o izjavi hrani avtor). — 10. Izjava Minke Kuralt dne 20. 11. 1981. Vidičeva je na sestanku v Puštalu pri Ceglarju zahtevala od nje seznam aktivistik iz Žabnice, ki pa ga ji ni hotela dati. — 11. Spis Okrožnega sodišča v Ljubljani št. K 615/45. — 12. Izjava Silve Jaklič, poročene Arhar, Puštal — dne 5. 1. 1983 (zapis o izjavi hrani avtor). — 13. Poročilo Tončke Vidic-Tanje od 1. 12.—11. 12. 1943 — arhiv IZDG, fasc. 682a(II)1. — 14. Članek Tončke Vidic: Kaj hočemo? — arhiv IZDG, fasc. 660/V. — 15. Na procesu je Vidičeva trdila, da ni ona napisala brošure »Tanjino priznanje«. — 16. Poročilo Angelce Mahnič Glavnemu odboru SPZZ dne 17. 12. 1943 — arhiv IZDG, fasc. 701. — 17. Izjava Franca Križaja-Štefana dne 28. 2. 1981 (zapis o izjavi hrani avtor). — 18. Poročilo Dolinskega PK za Gorenjsko dne 23. 12. 1943 arhiv IZDG, fasc. 679/I. — 19. Izjava Kristine Keber na javni razpravi proti Tončki Vidic dne 22. 8. 1946. — 20. Izjava Silve Jaklič, por. Hribernik, dne 5. 1. 1983 (zapis o izjavi hrani avtor). — 21. Pismo Angele Mahnič Tončki Vidic dne 19. 12. 1943 — arhiv v Škofji Loki, mapa: zapuščina Tineta Kalana. — 22. Pismo Angelce Mahnič Dolinskemu dne 20. 12. 1943, — arhiv v Škofji Loki, fasc. H-I-b/1. — 23. Pismo Angelce Mahnič Okrožnemu komiteju KPS Škofja Loka dne 21. 12. 1943 — arhiv v Škofji Loki, fasc. H-I-b/2. — 24. Pismo Angele Mahnič Okrožnemu komiteju KPS Škofja Loka dne 25. 12. 1943 — arhiv v Škofji Loki, fasc. H-I-b/3. — 25. Pismo Maksa Krmelja-Matije Okrožnemu komiteju Škofja Loka dne 26. 12. 1943 — arhiv v Škofji Loki, mapa: zapuščina Tineta Kalana. — 26. Pismo Miloša Bodinu dne 20. 12. 1943 — arhiv IZDG. — 27. Izjava Tončke Vidic na javni obravnavi 2. 7. 1946. — 28. Marija Bajt danes stanuje na Rakeku. — 29. Izjava Marije Bajt na javni obravnavi 13. 9. 1946 — takrat je Marija Bajt stanovala v Škofji Loki, Mestni trg 18. — 30. V knjigi zapornikov v Begunjah so omenjeni vpisani: Ciril Bajt štev. 2694, rojen 18. 3. 1914 v Žirovskem Vrhu, član KP, zaprt od 29. 12. 1943 do 15. 1. 1944 — ustreljen; Marija Bajt, štev. 2695, rojena 27. 1. 1920 v Oberlitsch, članica KP, zaprta od 29. 12. 1943 do 4. 3. 1944, poslana v Rawensbrück; Ciril Jurjevič, štev. 3336, rojen 30. 6. 1912 v Škofji Loki, partizan, pripeljan v Begunje 3. III. 44., v Begunjah do 27. 6. 1944, poslan v Mauthausen; Lovro Hribar, štev. 2697, rojen 10. 9. 1912 pri Litiji, podpiral bandite, v Begunjah od 29. 12. 1943 do 27. 5. 1944, poslan v Mauthausen; Janez Jurjevič štev. 2699, rojen 2. 11. 1915 v Škofji Loki, osumljen, da »wollte Häftling aus dem Hausbunker befreien«, pripeljan v Begunje 29. 12. 1943, ustreljen 9. 2. 1944. — 31. Izjava Tončke Hafner na javni razpravi dne 22. 8. 1946. — 32. Izjava Tončke Vidic na javni razpravi dne 22. 8. 1946. — 33. Izjava Minke Tavčar, por. Dekleva, dne 22. 1. 1983 (zapis o izjavi hrani avtor). — 34. Isto kot pod 32. — 35. Izjava Ivana Kržišnika dne 13. 6. 1983, rojen 31. 10. 1921, il. imena ni imel, danes stanuje Poljanska 44. — 36. Izjava Cirile Jamnik-Saše dne 10. 12. 1979. — 37. Podatek iz dokumentov o procesu proti Tončki Vidic. — 38. Lovro Hribar, mizar, stanoval Virmaše 57. — 39. Izjava Mete Oblak dne 28. 6. 1983. Meta Oblak, rojena 6. 3. 1924, je bila skupno s sestro Ivanko aretirana 12. 10. 1943. Obe sta bili zaprti v loških zaporih. V evidenci zapornikov Tomaža Šuštarja piše, da je bila Johana Oblak pripeljana dne 12. 10. ob 22. uri in odpeljana 27. 12. ob 10. uri in 45 min. Margareta pa pripeljana 13. 10. ob 11. uri 15 min, odpeljana pa prav tako 27. 12. ob

10. uri 45 min, Meta Oblak stanuje danes v Kranju. Šolska ulica 4. Iz Begunj sta bili obe odpeljani v Menningen v Nemčijo. Meta Oblak je sodelovala z OF že od leta 1941, nato vodila SKOJ v kvartu Kamnitnika in bila 1943 sprejeta v KP. — 40. Podatki iz kartoteke padlih borcev NOB pri ZB Škofja Loka ter izjav na obravnavi proti Vidičevi 22. 8. in 13. 9. 1946. — 41. Izjava Francke Jurjevič, por. Jamnik, rojene 15. 9. 1910, il. ime Tonka, med vojno je bila zaposlena v Inteksu v Kranju (zapis o izjavi dne 29. 6. 1983 hrani avtor). — 42. Poročilo VOS z dne 18. 3. 1944 — arhiv v Škofji Loki. — 43. Poročilo tehnike Selške od 30. 12. 1943 — poročilo sestavil Rajko, ker je Darja že odšla k Bodinu — arhiv IZDG, fasc. 57. — 44. Izdelek tehnike Selške je v arhivu IZDG. — 45. Pismo Miloša Bodinu dne 20. 12. 1943 — arhiv IZDG, fasc. 64/I. c. — 46. Avtorju ni znano, po kateri zvezi in od koga je Razin dobil roto stroj iz Ljubljane. — 47. Pismo Dolinskega Razinu dne 12. 12. 1943 — arhiv v Škofji Loki, mapa: zapuščina Tineta Kalana. — 48. Pismo Zinke Hafner-Bože Dolinskemu v decembru 1943 — arhiv v Škofji Loki, mapa: zapuščina Tineta Kalana. — 49. Miloševo pismo Bodinu dne 22. 12. 1943 — arhiv IZDG, fasc. 64/I. b. — 50. Razinovo pismo Jegorovu dne 15. 11. 1943 — arhiv v Škofji Loki, fasc. B-II-b/29. — 51. Izjava Andreja Florjančiča-Borisa dne 27. 3. 1981 (zapis o izjavi hrani avtor) Kmet Lenkč je Logonder Franc, Virlog 9. — 52. Pismo Maksa Krmelja-Matije Bodinu dne 7. 12. 1943 — arhiv IZDG, fasc. 64/I. c. — 53. Evstahijevo pismo Bodinu dne 11. 12. 1943 — arhiv IZDG, fasc. 64/I. c. — 54. Bodinovo pismo Matiji dne 13. 12. 1943 — arhiv IZDG, fasc. 705. — 55. Bodinovo pismo Razinu dne 13. 12. 1943 — arhiv IZDG, fasc. 64/I. f. — 56. Izjava Franca Kalana-Evstahija dne 19. 1. 1983 (pismeno izjavo hrani avtor). — 57. Razinovo pismo Bodinu dne 18. 12. 1943 — arhiv IZDG, fasc. 64/I. c. — 58. Izjava Jernača Hribernika-Tomiksa dne 5. 1. 1983 (zapis o izjavi hrani avtor). — 58a. Fotografije pogreba so v muzeju v Škofji Loki. — 59. Poročilo Dolinskega PK za Gorenjsko dne 23. 12. 1943 — arhiv IZDG, fasc. 679/I. — 60. Pismena izjava Saše dne 20. 3. 1947 — arhiv v Škofji Loki (kopijo ima avtor). — 61. Izjava Ane Šinkovec dne 20. 12. 1982 in Minke Kalan dne 4. 3. 1983 (zapis o izjavah hrani avtor). — 62. Izjava Slavice Voržnec dne 10. 12. 1982 (zapis o izjavi hrani avtor). Opisani dogodek je potrdil tudi Jože Hafner. — 63. Izjava Cirile Jamnik-Saše dne 10. 12. 1979 (izjavo hrani avtor). — 64. Izjava Antonije Šifrer, Žabnica 55, dne 9. 11. 1982 (zapis o izjavi hrani avtor). — 65. Rajkovo pismo Bodinu dne 26. 12. 1943 — arhiv IZDG, fasc. 64/I. c. — 66. Originala Mladine št. 11 hrani IZDG. — 67. Darjino pismo Bodinu dne 28. 12. 1943 — arhiv IZDG, fasc. 64/I. c. — 68. Izjava Marjana Masterla dne 12. 5. 1980 (zapis o izjavi hrani avtor). — 69. Izjava Milana Dermota dne 16. 10. 1979 (zapis o izjavi hrani avtor). — 70. Izjava Francke Mihalič dne 12. 2. 1981 (zapis o izjavi hrani avtor). — 71. Izjava Andreja Florjančiča dne 29. 3. 1981 (izjavo hrani avtor). — 72. Izjava Toneta Pintarja dne 12. 2. 1981, Slavice Voržnec dne 10. 12. 1982, Tineta Hafnerja dne 9. 2. 1981 ter Draga Vraničarja 6. 11. 1982 (zapise hrani avtor). — 73. Bodinovo pismo Donu dne 28. 12. 1943 — arhiv IZDG, fasc. 64/I. f. — 74. Janoševo poročilo dne 28. 3. 1944 o položaju tehnik na Gorenjskem od 1. 1. 1944 dalje — arhiv IZDG, fasc. 662/III-5. — 75. Miloševo pismo Bodinu dne 29. 12. 1943 — arhiv IZDG, fasc. 64/I. b. — 76. Miloševo pismo materi in sestri Vandi v Ljubljano dne 29. 12. 1943 (pismo hrani Vanda Zihertl). — 77. Glej Bodinov dnevnik — arhiv IZDG. — 78. Gorazdovo pismo Bodinu dne 31. 12. 1943 — arhiv IZDG, fasc. 64/I. c. — 79. Darjino pismo Dolinskemu dne 31. 12. 1943 — arhiv v Škofji Loki, mapa: zapuščina Tineta Kalana. — 80. Seznam prostovoljcev in mobilizirancev GO od 24. 10. 1943 do 24. 5. 1944 — arhiv v Škofji Loki, fasc. C-IV. h. — 81. Miloševo pismo Darji 7. 1. 1944 — arhiv IZDG, fasc. 64/I. — 82. Rajkovo poročilo o delu tehnike od 15. 1. do 31. 1. 1944 — arhiv IZDG, fasc. 57. — 83. Miloševo pismo Rajku dne 12. 1. 1944 — arhiv v Škofji Loki, mapa: zapuščina Tineta Kalana. — 84. Izjava Andreja Florjančiča dne 27. 3. 1981 ter Francke Mihalič dne 12. 2. 1981 (zapisa o izjavah hrani avtor). — 85. Izjava Andreja Florjančiča dne 27. 3. 1981 (zapis o izjavi hrani avtor). — 86. Franc Logonder, rojen 1896, stanoval med vojno Virlog 4, danes

je to Virlog 9, in žena Frančiška, rojena Kalan (Omanova) iz Pevna. — 87. Pismena izjava Ivana Jugovica dne 15. 7. 1955 — arhiv v Škofji Loki. — 88. Izjava Vinka Arharja in Jernača Hribernika dne 5. 1. 1983 (zapis o izjavah hrani avtor) — 89. Izjava Janka in Tončke Oblak, Puštal 14, dne 29. 6. 1983 (zapis o izjavah hrani avtor). — 90. Originalni izvodi 2. številke Slovenskega poročevalca — gorenjska izdaja, so v arhivu v Škofji Loki, mapa: zapuščina Tineta Kalana. Glej tudi Jože Krall: Gorenjske in štajerske tiskarne, stran 44. — 91. Darjino poročilo o tehniki Gorenjskega odreda dne 15. 1. 1944 — arhiv IZDG, fasc. 57. — 92. Poročilo okrožnega tehnika Janoša dne 20. 1. 1944 — arhiv IZDG, fasc. 62. — 93. Poročilo tehnike GO od 1. do 15. 2. 1944 — Brenko — arhiv IZDG, fasc. 57. (Žane je Ivan Rozman, Ljubljana; kurir Jaka je Jaka Benedičič, p. d. Kopiščar, umrl; Mišo je Zakrajšek Milan, obsojen na smrt zaradi poskusa izdaje.). — 94. Izjava Nika Žumra dne 21. VII. 1984 (zapis hrani avtor).

PRIPISI

Tudi ob sedANJI številki Loških razgledov moramo žal ugotoviti, da so umrli trije udeleženci dogodkov, ki so opisani v tem sestavku. To so: Jože Sluga-Lenart, Viktor Demšar-Viki in Jernač Hribernik-Tomiks.

Moj poziv v Loških razgledih številka 30 iz leta 1983 na strani 281 je obrodil sadove. Uredništvu Loških razgledov sta poslala svoje pripombe Tončka Hafner iz Škofje Loke in Franc Jamnik iz Gabrovega. Njuna prispevka dopolnjujeta, delno pa vnašata tudi nekatere novosti v gradivo in sta prav gotovo dragocen prispevek.

Obseg naslednje številke Loških razgledov bo verjetno omogočil, da se prispevka objavita.